

Nevenka BOGOJEVIĆ-GLUŠČEVIĆ*

PRAVNI REŽIM NA IMOVINI UDATE ŽENE
U SREDNJOVJEKOVNIM ZETSKIM
PRIMORSKIM GRADOVIMA

ABSTRACT: *The subject of the research in this paper is the question of the legal regime on the property of the women in the Zeta medieval cities at the time of their highest rise (XIII and XIV century). This question is essential to explain the questions of the legal position of women in these areas, and the comparison of its position in relation to other coastal city centers in their closer and further surroundings. In this context, will analyse the statutory regulations on the legal status of woman property in the town of Kotor, Budva and Shkodra and based on them, to examine the legal systems that have had the greatest impact on the normative format of such legal regime.*

An important link in explaining the property position of women in these communes makes notary books in which actually reflected the application of the norms of the statutes in practice. The paper will be on the basis of numerous data from the Latin original material the archive (analysis of the contracts concluded and their implementation, as well as disputes of any kind) to establish real property status of women in society and to determine any possible differences between her normative and real position.

Doing complete answers to the questions we used comparison with the legislation and legal practice about the position of women in other medieval centers along the Eastern Adriatic coast, in which they were also directly or indirectly present various legal effects (the Slovenian, Byzantine, Serbian, Roman and receptional Roman law). It will explore more fully in relation to the previous point to the interaction of the various legal cultures in shaping of the legal regime on the property of the women in the medieval coastal towns on the Adriatic coast and in its hinterland.

* Autorka je redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore, Podgorica.

KEYWORDS: *legal regime to property by women, Kotor statute, Statute of Schodra, statute of Budva, XIV century, a married woman, the statutory right in the Eastern cities of Adriatic.*

UVOD

Istraživači pravnog položaja žene kroz istoriju su utvrdili da formal-nopravna regulativa skoro bez izuzetka pokazuje podređen položaj žene u odnosu na muškarca¹. Pritom treba naglasiti da su izvjesne razlike u tom pogledu postojale zavisno od perioda, područja i naroda koji su istraživani, a uslovljene su naročito različitošću svojinskih odnosa i oblika porodice. S druge strane, društvena podređenost i pravno inferioran položaj žene analiziran kroz prizmu svakodnevnog života je pokazao da se faktički položaj žene donekle razlikovao od normativnog².

Dosadašnja istraživanja statutarnih pravila srednjovjekovnih dalmatinskih i nekih zetskih primorskih gradova koja se odnose na položaj žene pokazuju da je generalno uzev žena imala podređen položaj u porodici i društvu. To je posebno uočljivo kada su predmet analize bila njena prava na imovinu, sticanje i raspolaganja njome u odnosu na muškarca u gradovima srednjeg i sjevernog Jadrana³. Za potpuniji odgovor na pitanje o „žen-

¹ A. Božić, *Položaj žene u privatnom pravu kroz istoriju do danas*, Beograd 1939, 195-214; M. Jovanović, *Neka razmatranja o društvenom položaju žene od antičkog do buržoaskog društva*, Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu, XXI, 1981, 355-376; E. Power, *Medieval women*, Cambridge, 1975, 35-75; F. Braudel, *Sredozemlje: Sredozemni svijet u doba Filipa II*, Zagreb 1998; L. Stevanović, *Žene kroz istoriju balkanskog patrijarhata*, *Profemina* 2011, 123-129; L. Stevanović, *Memories of Furniture. „Teaching with Memories: European Womens Histories in International a Interdisciplinary Classrooms*, National University of Ireland, 2006, 52-60.

² Ž. le Gof, *Čovek srednjeg veka*, Beograd, 2007; *Histoire de la famille*, t. I, avec A. Burguière, C. Klapisch-Zuber, F. Zonabend, A. Colin, Paris 1986; M. C. De Matteis (ed.), *Idee sulla donna nel medioevo: fonti e aspetti giuridici, antropologici, religiosi, sociali e letterari della condizione femminile*, Bologna 1981; G. Duby, *Le chevalier, la femme et le prêtre, Le mariage dans la France féodale*, Paris, 2012; P. Guichard, P. Cu villier, *Fondaments romains de la conception de la famille dans le haut Moyen Age*, Armand Colin 1986.

³ Od brojne literature izdvajamo: Ž. Bujuklić, *Pravno uređenje srednjovekovne budvanske komune*, Nikšić 1987; I. Sindik, *Komunalno uređenje Kotora od druge polovine XII do početka XIV veka*, Beograd, SAN, 1950, knj. XCL; A. Cvitanić, *Pravno uređenje splitske komune po statutu iz 1312.godine*, Split 1964; J. Danilović, *Obligacioni ugovori u dubrovačkom pravu od XIII do sredine XIV veka*, Pravni fakultet u Beogradu (doktorska disertacija), Beograd 1957; D. Dinić-Knežević, *Položaj žena u Dubrovniku u XIII i XIV veku*, SANU, Beograd, 1974; L. Margetić, *Srednjovjekovno hrvatsko pravo*, Zagreb, Rijeka, Čakovec, 1983; S. Marković, *Barski patricijat*, Bar, 1995; G. Zordan, *I vari aspetti della comunione familiare di beni nella Venezia dei secoli XI-XII*, Studi Veneziani, vol. VIII, Firenze, 1966, 127-195; I. Beuec, *Statut zadarske komune iz 1305.godine*, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, sv.II, 1954.g., 493-781; I. Beuec, *Osnovi statutarnog prava u Istri*, *Zbornik Pravnog fa-*

skoj podređenosti“ i pravnom režimu na imovini žene u južno jadranskim primorskim gradovima i njihovom priobalju potrebno je uz postojeća obaviti i dodatna komparativna istraživanja. Statut grada Skadra iz četrnaestog vijeka, iz vremena kada je ovaj grad kao i drugi zetski primorski gradovi bio pod vrhovnim patronatom srpske države, nedavno pronađen u venecijanskom arhivu, može biti od dragocjene pomoći. Ono što se čini posebno zanimljivim za produbljivanje istraživanja ovog pitanja je primjena statutar-nih normi o imovinskim pravima žena u praksi, odnosno da li je i u ovim gradovima, kako je to bilo u drugim na jadranskim obalama, bilo odstupanja od propisanog.

Cilj ovog rada je da se na osnovu raspoložive statutarne i notarske građe pruži odgovor na pitanje kojem tipu imovinsko pravnog režima udate žene pripadaju gradovi južne regije, odgovori na postavljenu dilemu o razlici između pravnog i faktičkog u imovinskim pravima žene i istovremeno ukaže na interakciju pravnih kultura u regulativi ovog pitanja duž čitavog jadranskog basena.

IMOVINA UDATE ŽENE U SREDNJOVJEKOVNOM SKADRU, BUDVI I KOTORU

Udata žena u južnojadranskim gradovima mogla je da ima dvije vrste imovine. Jednu od njih je činio miraz, koji je u statutima i notarskim ispravama označen, mahom, latinskom riječju „dos“, a u nekim slučajevima i „*parchiuium*“ (u italijanskoj verziji „*precio*“), a drugu posebna imovina, *paraferna*, koju je žena mogla imati mimo mirazne imovine *alia bona mulieris*, imovina „*ultra dotem*“ ili „*super parchiuium*“.

U statutu grada Skadra iz XIV vijeka, na osnovu desetak statutar-nih odredbi je moguće rekonstruisati kakav je bio imovinski režim na dotalnim dobrima, dok se o imovini koja nije mirazna samo može naslutiti iz jednog člana u kojemu se određuje pravo žene na raspolaganja mortis causa svojom imovinom.

Iz sadržaja odredbe sto pedeset devet skadarskog statuta, *De pare che vulissi uxorare le suo fiolo non siando de legiptimaaetade*, jasno proizilazi da je žena prilikom stupanja u brak donosila obavezno miraz, koji je, ako je mladoženja bio maloljetan, primao njegov otac, a ako je bio punoljetan zavisilo je od sinovljeve volje ko će primiti miraz, on ili otac. Ako sin nije želio da otac primi miraz njegove žene već on, onda je od očeve volje zavisio-

kulteta u Zagrebu 3-4, 1962, 181-198; V. Čučković, *Razvoj dubrovačkog naslednog prava do 1385.godine*, Beograd 1965; J. Lučić, *Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika s gradovima zetskog i dračkog primorja u XIII stoljeću*, *Pomorski zbornik* VII, Zadar 1969, 829-858; B. Petranović, *Storia del diritto Italiano IV, Storia del diritto privato*, Torino 1878.

lo hoće li sin sa ženom ostati da živi u kući sa njima ili će ga otac istjerati iz kuće. Ako otac nije želio primiti miraz sinovljeve žene, to je morao učiniti sin, koji je u tom slučaju bio obavezan da „ako nastane slučaj da se miraz mora vratiti, isti vrati“⁴.

Obavezu davanja miraza kćerkama imali su za života roditelji, otac ili majka, a nakon njihove smrti tu obavezu prema sestrama imala su braća. U odredbi stotinu šezdeset, *De fiole femene che romani orphani non maridade*, eksplicitno je navedeno da se nakon smrti roditelja „miraz udate kćerke ne uračunava u imovinu ostavioca koju treba dijeliti na jednake djelove između njegovih nasljednika“⁵. Roditelji su bili statutarnim propisom *De maritar et uxorar de fioli*, obavezni da u slučaju da imaju i mušku i žensku djecu prvo udaju žensku, a potom da žene mušku. Istovremeno su roditeljima li pravo da otjeraju iz kuće sina koji se protivno njihovoj volji želio oženiti prije udaje sestara⁶. Izuzev miraza, udata kćerka nije imala pravo dobiti ništa iz imovine roditelja ukoliko su roditelji imali muške potomke. U slučaju da je ostavilac imao za nasljednike samo žensku djecu, postojalo je pravilo da se nakon izdvajanja mirazne imovine sve preostale stvari dijele na jednake djelove svim kćerkama.⁷

⁴ *Statuta di Scutari, della prima metà del secolo XIV con la addizioni fino al 1469*, corpus statutario delle Venezie, n.15, a cura di Lucia Nadin, Viella, Roma 2002, u daljem tekstu: *Stat. Scutari.*, cap. 159. „*Ordinemo che lo pare habia piena valla ad uxorar lo suo fiolo infra legitima etade zoè ananti de età, e possa recever lo prechio de la muliere de lo suo fiolo e for de lu dicto prechio ogni sua utilidade e quanto del suo fiolo uxorarlo o cum la voluntade de lo fiol receiver lo prechio de la mulier de li dicti fidi; tota via se lo fiolo no volesse chu lo prechio de la sua muliere lo tolisse voy ricevisse lo so pare, ma lo volesse stesso medesimo recever la dieta nota, volemo lo dicto pare possa lo dicto fiolo licentiar e chazare fora de la casa sua cum tota la mulier se lo pare voli; ma se lo pare del fiolo non volesse recevere lo prechio de la muliere dica a lo socero voy socera sua cussi; «a cui dati la mulier a quello dati lo prechio», e stesso lo fiolo sia tegnudo a render lo dicto prechio e lo pare non sia tegnudo de lo dicto prechio zoè dote per nesuna maniera. E questo dicimu tanto de lo pare quanto de la mare de lo fante”.*

⁵ *Stat. Scutari*, cap.160 „*Ordinemo che tuti li fioli femine chi romagnisse senza pare e senza so mare volemo che tuti i beni debia partire inguale, salvo se alcuna havesse manco lo so pare et la mare volemo che habia li soi doti scapuli; et anchora se romagnesse uno fradello cum le sorelle over sorella et fradelli cum sorelle over sorella, volemo....”.*

⁶ *Stat. Scutari*, cap.161, „*... et si alcuno de li fioli masculi se volesse uxorar senza voluntà de lo pare et de la mare ananci che li soi sorelli fosseno maridadi, volemo che lo pare cum la mare habia podestade de cazarlo quillo fiolo fora di casa”.*

⁷ *Stat. Scutari*, cap.162 *De non dar niente a le fide femene maritate*. „*Ordinemo che chadaun pare over mare havissi fioli femini maritati et havissi fioli masculi, over fioli de fioli masculi, chi elio non possa dar a li fioli femini cosa nesuna sora de lo prechio, ma volemo che tuti li cosi che romagnisse de li doti de le femine che està de lo fiolo masculino, over fioli masculi, over a li fioli de li fioli masculi; e si fioli masculi non fosse, che li fioli femene debia partire li dicti cosi tuti insemblo gualmente et che non habia la una plui de l'altra de quelli cosi chi è de sopra del prechio¹ de la filia over fiole”.*

U miraz je mogla biti data jedino stvar koja je bila u svojini davaoca. Zabranjena je prodaja, poklon ili zamjena stvari koja se davala u miraz⁸. Ukoliko se bude dokazalo da je stvar koja je data u miraz tuđa, onaj koji je dao tu stvar plaćao je kaznu od osam sklavonskih perpera, od kojih je polovina pripadala skadarskom kontua druga polovina tužiocu⁹. Popularna tužba koja je data u ovom slučaju oštećenom imala je za cilj da se u praksi zaštite prava ženskog djeteta na miraz koji treba da bude „njena sigurna imovina“ tj., garant njene imovinske sigurnosti u slučaju udaje. Trebalo je zabraniti zloupotrebe i zaštititi vlasnike stvari koje su bile putem prevare drugom date u miraz. Davalac tuđe stvari u miraz trebalo je na osnovu procjene trojice ljudi određenih od suda da plati stvar, a u slučaju da je vlasnik našao uzetu stvar imao je pravo da dobije stvar sa svim prihodima, počev od trenutka kada mu je bila uzeta¹⁰. Ovo pravo na stvar i prihode od stvari nije se moglo ostvariti ako je držalac nesmetano bio u posjedu nepokretnosti četrdeset godina¹¹. Isplata dugovanog miraza mogla se tražiti samo u roku od mjesec dana, ako se dužnik nalazio u gradu, a u roku od godinu ako je bio dužnik van zemlje. Istekom navedenih rokova povjerioci su gubili pravo naplate potraživanja koja se odnose na miraz¹².

Miraz se nije mogao otuđivati, osim izuzetno u slučaju porodičnog siromaštva¹³. U tom slučaju voljom oba supružnika vršila se prodaja, a manjak u imovini koji bi iz toga proistekao dijelili su napola¹⁴. Saglasnošću žene mogao je muž otuđiti nešto iz mirazne imovine, uz obavezu da iz svoje imovine nadoknadi manjak prodanog ili otuđenog miraza ili miraz u cjelini za slučaj da žena umre prije njega¹⁵. Statutom je bilo predviđeno da se i u obrnutom

⁸ Stat. Scutari, cap.163, ...” *Ordinemo che nesun homo possa dai cossa strania in doti, over vender, over donar, over incambiar...*”.

⁹ Stat. Scutari, cap.163 .”... *la dè, in prima che paghi per pena perperi VIII de Sclavonia ... et de la pena la mità habia lo conte e la mità a quello chi cerchà*”.

¹⁰ Stat. Scutari, cap.163.....”*e poi chi paghi quanto fossi li dicti cosi extimati per tre boni homeni mandati per li zudesi, et lo dicto pagamento volemo che lo dia quello a chi l’ha dato in dota, over in cambio, over venduto, over donato; e lo patrone chi si trova over chi si trovassi de la dieta possessione over casa, chi la receva cum tuti li sui intrati et cum tuti li soi spesi comenzando de lo tempo che li fossi tolta fina al présente...*”.

¹¹ Stat. Scutari, cap.163”*Et anchora questo dicemo altratanto de tuti li cosi stranii et se fossi tolti per forza, salvo se la dieta possessione fosse posseduta XXXX anni*”.

¹² Stat. Scutari, cap.164.”*Ordinemo che zaschaduno homo chi die cerchar debito sopra doti receuti, che habia per spacio de termene se elio è ne la nostra citade uno mese, e se non è ne la terra habia spacio de uno anno e passati tuti questi termini non sia tegnudo a responder a nesuno*”.

¹³ Stat. Scutari, cap.163, *De alienar doti.* ”*Ordinemo chadauno che alienasse alcuna cossa de li doti de la sua mulier cum voluntà de la sua mulier non per povertade...*”

¹⁴ Stat. Scutari, cap.163.”...*e se lu maridu insemblo cum la mulier vegnisse a povertade, volemo quello chi elli alienasse per voluntà de l’una parte et de l’altra, lo damnazo sia per mezzo*”.

¹⁵ Stat. Scutari, cap.163.*e la moier li morisse, che elio sia tegnudo a render tuti li cossi*

slučaju, (ukoliko muž umre prije žene) mirazna dobra žene moraju neokrnjena sačuvati¹⁶. U odredbi nije navedeno preciznije objašnjenje o tome ko će nadoknaditi eventualno umanjenu imovinu žene, ali se iz smisla odredbe 168 *„De possedere lo lecto lo baron e la femena l'uno a l'altro*, koja reguliše prava udovca i udovice, može zaključiti da su to suprugovi nasljednici. Preživjeli bračni drug, jednako muž ili žena, su imali nesmetano pravo uživanja imovini umrlog supružnika ako u roku od godine dana nakon smrti supružnika pokažu da imovinu adekvatno održavaju i ne vrše njeno umanjivanje¹⁷. Ukoliko bi se ponašali drugačije gubili bi stečeno pravo, a imovina se vraćala, nakon izvršenja testaments, onima kojima je po zakonu pripadala¹⁸. Ako bi preživjeli muž izrazio želju za ponovnom ženidbom nakon isteka roka od godinu dana bio je u obavezi da vrati miraz. Udovac koji se ženio po drugi put, a sa prvom ženom nije imao potomaka, dužan je bio prije zaključivanja drugog braka da vrati miraz prve žene „onom kome je pripadao“¹⁹. Nepoštovanje ove obaveze ustvari je povlačilo zabranu zaključivanja drugog braka. Nije navedeno kome pripadaju mirazna dobra u gore navedenom slučaju, ali je jasno da je to porodici iz koje je došao miraz, jer su davaoci miraza zapravo bili njeni najbliži krvni srodnici. Ako je udovac imao potomke sa prvom ženom, imao je obavezu da im u slučaju sklapanja drugog braka isplati miraz njihove majke. Ukoliko sinovi prve žene nijesu za života oca dobili miraz svoje majke, imali su statutom garantovano prvenstveno pravo njegove naplate iz očevih dobara²⁰. Tek nakon izmirenja miraza sinovima prve žene,

che ha alienato de la dote de la sua mulier de li sui proprii beni a restaurar a compimento li doti de la sua mulier; et tanto dicemo“.

¹⁶ Stat. Scutari, cap.163. „...si lo barone morisse ananti de la mulier, azochè la mulier non possa perdere de li soi doti nesuna cossa....“

¹⁷ Stat. Scutari, cap.168. „Ordinemo che zaschaduno homo over femina che volissi posseder lo leto, che lo possa possedere sicuramente et lavorar bene li vigni e coveriri li casi e custodiri tuti li altri fructi come se fosse soi proprii. Et se per uno anno non lavorasse ben i vigni over non covrissi li casi, se bisogno fosse, over se vendisse casa, mobebe, over stabele, chi provar li potissi, volemo che abandoni tuti quelli cosi chi possidete lo barone della mulier; over la mulier de lo barone...“

¹⁸ Stat. Scutari, cap.168. *„De possedere lo lecto lo baron e la femena l'uno a l'altro. „...et renda a quello over a quilli chu è piu proximi aparteni, tota via siando cum plaito lo testamento de lo morto over de la morta“.*

¹⁹ Stat. Scutari, cap.172. *„Ordinemo si alcun homo li fosse morta la prima mulier et volesse tuor la seconda, si fioli non havissi over fiolo cum la prima mulier, che elio sia tegnudo in prima de render lo prechio de la prima mulier a cui apertien ananti che tolissi la secunda mulier; e si altramente fesse, chi non possa toier la secunda“.*

²⁰ Stat. Scutari, cap.173. „Ordinemo che se li fioli de la prima mulier non havesseno tracto la dota zoè prechio de la sua mare siando vivo lo pare e lo pare levasse una altra muliere et havessi fioli cum quella muliere, volemo che inprima se debia tirar li doti de li fioli de la prima mulier; zoè de la sua mare, e li beni voy de li possessione de lo pare et de quillo che romagnirà se debia pagar li doli de la secunda mulier tanto quanto fo li doti de la lor mare; • et tanto dicemo se fossi doli de tre over de quatro muliere...“

pravo naplate imali su sinovi druge, treće ili četvrte ostaviočeve žene. Ukoliko bi očeva imovina bila nedostatna, sinovi prve žene nijesu imali nikakvu obavezu prema sinovima drugih očevih žena u pogledu isplate miraza njihovih majki. Eventualnu preostalu imovinu nakon izdvajanja miraznih dobara sinovi od istog oca i majke dijelili su na jednake djelove²¹.

O mirazu je sastavljena notarska karta²² koja je bila na sudu najsigurnije dokazno sredstvo. Očigledno da je bilo u praksi različitih postupanja u vezi sa načinom davanja miraza, što je vremenom stvorilo probleme zbog kojih je zakonodavac propisao da je u miraznim sporovima svaki srodnik, ukoliko nije imao notarske isprave o mirazu, mogao biti svjedok i jedne i druge strane²³. Mužu je bilo zabranjeno da istjera ženu iz kuće u kojoj žive, a koju je žena dobila u miraz. Uz to bio je obavezan da izdržava ženu i da zajedno sa njom održava mirazna dobra. Muž koji bi protivno ovom pravilu postupio mogao je biti tužen sa *actiones populares*. Osuda po ovoj tužbi povlačila je visoku kaznu od osam sklavonskih perpera²⁴. Mirazom je upravljao muž koji je bio plodouživalac te imovine. Mogao je prodavati miraz jedino u slučaju porodičnog siromaštva. Zahtijevana je u tom slučaju ženina saglasnost za otuđenje. Odgovornost za svaku štetu koja bi u slučaju ovakvog otuđenja miraza eventualno nastala, snosili su na jednak način oba supružnika. Štetu bi dijelili na pola.²⁵ Muž je zastupao na sudu ženu u njenim spornim

²¹ Stat. Scutari, cap.173. „...et se alguno de li fioli de la secunda mulier over de la terza non trovasse de li beni del pare a pagarsi per li doti de sua mare, volemo che se habia lo dannazo et li fioli de la prima moier non sia tegnudi nesuna cosa a satisfar a desti, e si tuti fosseno pagati de li doti de la sua mare, che li beni de lo pare elio possa partir tuti insemblo gualmente tanto a l'uno quanto a l'altro; et si fossi tuti de uno pare et de una mare, similmente debia partir insemblo gualmente de dicti beni de lo pare et de la mare”.

²² Stat. Scutari, cap.93, De alegar de notario. „...e che sia tenuto in spacio de octo dì de far charta de ogni sententia chi fosse facta per li zudesi, per castaidi et per arbitri, de vendicta, de cambio et de acordamento de doti et de dono et di altri cosi che son facti cum rasone et cum lo Statuto...”.

²³ Stat. Scutari, cap.130, De guarenti dati in iudicio. „... per questa via se possa metter garante, anchora volemo che in matrimonio et in doti che ogni parente sia creduto tanto de l'una parte quanto de l'altra là dove non apparesse charta de notario se avesse costione lo genere cum quilli quelli de dare li doti...”.

²⁴ Stat. Scutari, cap.265, De gener zetar femena de casa. „Ordinemo che zaschadun homo chi levasse la sua muliere a casa, qui per nesun tempo possa cazai fora de casa per cason de lo prechivo, se non la tegna in casa et cerchi lo pr echio cum rasone; e chi chazasse paghi per pena perperi VIII de Sclavonia, la mità a lo conte e la mità a quillo accusassi”.

²⁵ Stat. Scutari, cap.165. „Ordinemo chadauno che alienasse alcuna cosa de li doti de la sua mulier cum volontà de la sua mulier non per povertade e la moier li morisse, che elio sia tegnudo a render tuti li cossi che ha alienato de la dote de la sua mulier de li sui proprii beni a restaurar a compimento li doti de la sua mulier, et tanto dicemo si lo barone morisse ananti de la mulier, azochè la mulier non possa perdere de li soi doti nesuna cosa; e se lu maridu insemblo cum la mulier vegnisse a povertade, volemo quello chi elli alienasse per volontà de l'una parte et de l'altra, lo dannazo sia per mezzo”.

stvarima. Jedino je u slučajevima njegovog dužeg odsustva van grada, izuzetne spriječenosti ili pak zato što nije želio da se izjašnjavao pitanju o kojemu se raspravljana sudu, žena bila obavezna da se odazove sudskom pozivu²⁶. Inače, udata žena nije mogla biti svjedok na sudu²⁷, osim u izuzetnim slučajevima: danu mljevenja žita, pitanju nevinosti djevojke i starosti djece i unučadi²⁸.

Miraznom imovinom žena je mogla testamentalno raspolagati. U odredbi stotinu devedeset šest *De testamento de femena*, bilo je propisano da je svaka žena koja je imala djecu imala pravo da u svom testamentu raspolaže sa jednom petinom svojih miraznih dobara. Ukoliko je prethodno raspolagala, bilo da je dala kćerki u miraz ili poklonila sinovima, sa onim što joj preostalo mogla je još raspolagati „*pro anima*“ u okviru prava raspolaganja²⁹.

Težnja zakonodavca da očuva u potpunosti neokrnjenost miraznih dobara žene sa kojima ona ulazi u bračnu zajednicu došla je do posebnog izražaja u članu dvije stotine šezdeset šest skadarskog statuta. U tom članu je propisano da se iz ženine imovine ne može platiti otkupnina krvnine za krivično djelo koje je njen muž učinio. Gradske vlasti zabranjivale su da se čak na zahtjev vladaoca to može učiniti iz ženine mirazne imovine. Komuna je bila obavezna u tom slučaju da zaštiti ženinu imovinu od oduzimanja, jer je za otkup krvnine isključivo mogao da odgovara muž. Ukoliko nije bilo imovine kojom će se okrivljeni muž otkupiti, okrivljeni bi „padao pod kraljevu vlast“³⁰.

²⁶ Stat. Scutari, cap.117. „*Ordinemo che zaschaduna mulier maritata chi lo suo marito non fosse ne la citade vegnisse domandato a plaito oy per lo suo marito oy per sé, se fosse per sé domandata a plaito che debia respondere a lo plaito a lo presente per lo suo avvocato¹, e se fosse per lo so marito lo domandasse l'v alcun non siando in la citade, quella persona II che domanda deve far le spese per lo curier de portar la lettera citatoria a spese; chi perdesse lo plaito e se non venisse a responder, che perda ogni sua rason; li zudesi debia metter lo suo debitore in lo facto de lo marito e non de la donna; se quii chi domanda havesse charta de notario sora esso e se 'l debitor non ha del suo a render el debito, che lo domandator habia valla sopra la sua persona in ogni parte del mondo*”.

²⁷ Stat. Scutari, cap. 130., ... *anchora servo pover cui non havesse del so fina perperi XX, inimico de sangue, compare, sciavo, arbanese e quello che stesso guarentasse femina, sperzurio, traditore de la citade, dui homini chi steti serà insieme oy chi partecipassem de la casa per quille che li vien dado guarente....*”

²⁸ Stat. Scutari, cap. 130. „...*Ancora volimo che femena possa esser guarenta se questione fosse de zorno de molino, voy de etate de anni de fanti, voy de fantulina, voy in virginitade*“.

²⁹ Stat. Scutari, cap.196. „*Ordinemo che chadauna femena havissi fidi, habeat potestade de far suo testamento et dar per l'anima la quinta parte de li soi doti, zoè se li soi doti no li hau datu in doti a la soa fiola, over cosa alcuna havissi donato a li fioli mascoli; e de cosa che remane, che possa dar per la anima per chavo de rason*“.

³⁰ Stat. Scutari, cap.266, *De pagar uasba over vindicta*. „*Ordinemo che zaschaduna muliere chi fossi maridada e lo suo marito fecisse alcuna vendita over urasba, chi de li doti de la mulier non possa cosa nesuna levar; e se la signora li volissi cosa nisuna levar, che lo Comune sia tenuto defenderla cum la rason, e lu barone chi fezi la pazia che del facto suo*”

Statutom je bilo posebno definisano pitanje imovinsko-pravnog režima imovine koju su sticali supružnici u zajedničkom životu koji nijesu imali roditelja, odnosno nijesu imali imovine koju su po bilo kom osnovu stekli od roditelja. Propisano je da sve što imaju supružnici dijele na pola, kao i štete koje bi eventualno mogli imati³¹.

Skadarski zakonodavac je, kako se iz navedenih odredbi moglo zaključiti, imao jasan imovinski koncept ustanove miraza kao jedinog imovinskog prava koje ženska djeca dobijaju iz roditeljske porodice prilikom udaje. Dobijanje miraza je isključivalo pravo ženske djece na ostalu imovinu svojih roditelja. Jedino su u slučaju da u porodici nije bilo muških potomaka, ili njihovih nasljednika po pravu reprezentacije, a imalo je samo ženskih, mogle na jednake djelove *per capita* naslijediti preostali dio imovine. Zakonodavac je dosljedno navedenom dvostruko normativno zaštitio miraznu imovinu. S jedne strane obezbijedio je njeno vraćanje u porodicu iz koje je i došla za slučaj da udata kćerka umre a nije ostavila poroda ili ako je ostavila porod, a otac je želio da se ženi ponovo, da djeca dobiju majčinu imovinu. S druge strane zaštitio je udovicu time što je za slučaj ponovne udaje i izlaska iz porodice bivšeg muža ona imala pravo da mirazna dobra uzme iz njegove zaostavštine, odnosno dobije ih natragu neumanjenom iznosu.

Srednjovjekovni budvanski statut sadrži skoro identične odredbe o miraznoj imovini i režimu na toj imovini kao i skadarski, pa se na budvansko pravo o mirazu kao posebnoj imovini žene mogu odnositi sva gore navedena pravila³². Neke odredbe budvanskog statuta su doslovce preuzete iz skadarskog. To se odnosi na član stotinu trideset pet statuta *„De maritar li figli*, koji reguliše pitanje ženidbe sinova, koji u potpunosti odgovara članu stotinu pedeset devet skadarskog koji ima istovjetan naslov, potom član stotinu trideset šest *„De parcogna de fratelli*, koji reguliše pitanje diobe braće nakon očeve i majčine smrti, istovjetan je članu stotinu šezdeset skadarskog, *De firole femene che romani orphani non maridade*, član stotinu trideset sedam, *De maritar et uxorar li figlioli* isti je kao i član stotinu šezdeset dva skadar-

paghe la vendicta e se non ha che pagare che la signora habia potestade sovra la sua persona“.

³¹ *Stat. Scutari, cap.166, De marito et de mulier senza pare et senza mare che stanno insemblo. „Ordinemo che se alchun homo tolisse moier, overo mulier tolisse marito , e stessero insemblo senza lo pare et la mare, volemo che ogni cossa che guadagnano insieme tuto habia per mezo, zoè la mità al marito e la mità a la mulier, et lo damno per quello modo“.*

³² O komunalnom uređenju srednjovjekovne budvanske komune, i u sklopu toga o porodičnim odnosima i položaju žene u ovoj komuni pisano je u više navrata u prošlom vijeku. Najcjelovitije se tim pitanjem bavio prof. dr Žika Bujuklić, u monografiji *Pravno uređenje srednjovjekovne budvanske komune*, Nikšić 1988, 299. Tragajući za zajedničkim korijenima i različitostima u regulativi južnojadranskih gradova posvećenim pitanju pravnog režima na imovini udate žene, u ovom radu su korišćeni rezultati te studije u kontekstu komparativne analize tog pitanja u statutima Skadra i Kotora.

skog, *De non dar niente a le fiole femene maritate*, član stotinu trideset devet, *Che non dar cosa strania in dote* sa članom stotinu šezdeset tri skadarskog, *De dar cosa strania in dote*, član stotinu četrdeset jedan, sa istoimenim naslovom člana stotinu šezdeset četiri, *De cercar debito sopra doti*, član stotinu četrdeset devet *De seconda moglie*, istovjetan je odredbi stotinu sedamdeset dva skadarskog, *De quilli che leva seconda mulier* i član stotinu pedeset *Delli figlioli della prima moglie et seconda* sa članom stotinu sedamdeset tri skadarskog statuta, *De li fiole de la prima mulier*.

Sa nešto izmijenjenom sadržinomu odnosu na član stotinu šezdeset pet statuta skadarskog o zabrani otuđivanja miraza je član stotinu četrdeset tri budvanskog statuta, sa istoimenim naslovom, u kom postoji zanimljiv dodatak na kraju člana, gdje se navodu da udate i neudate žena mogu zamjenjivati djelove miraza ukoliko im je to od koristi³³, što upućuje na zaključak o nešto većim slobodama žena u raspolaganju svojom imovinom u srednjovjekovnom budvanskom pravu u odnosu na skadarsko. Nešto proširenijeg sadržajau odnosu na član stotinu šezdeset osam, *De possedere lo lecto lo baron e la femena l'uno a l'altro* skadarskog statuta je odredba budvanskog *De posseder il letto vidual*, koja se odnosi na istovjetno pravo udovca ili udovice na plodouživanje imovine supružnika. Budvanskoj odredbi je na kraju dodat dio koji obavezuje „preživjelog supružnika da dok posjeduje udovičku postelju svake godine priredi ručak u mjestu gdje leži umrli ili umrla. Ako treba držati godišnjicu smrti, sve troškove snosi onajko drži postelju iz imovine umrlog ili umrle, i ne može se izgovoriti da nema sredstava“³⁴. U budvanskom statutu je ovaj narodni običaj ozakonjen sa svrhom da bi se u sve složenijim odnosima u komuni koja se razvija i gdje čvrste porodične veze postaju labavije, ipak zadrži običaj poštovanja umrlog i davanja za dušu, što se moguće sve manje praktikovalo, dok je u Skadru u to vrijeme porodice zadržale koheziono jedinstvo i time veće poštovanje starih običaja iz unutrašnjosti, pa ih nije statutarano definisala kao obavezu jer su podrazumijevane bez posebnog naglašavanja.

Pitanje prava raspolaganja žene svojim dobrima regulisao je u članu dvije stotine devedeset jedan, *De moglie maridada o non maridada*. Ova odredba donijeta je u vrijeme mletačke vladavine i sadrži proširena i kombinovana pravila iz dvije odredbe iz predmletačkog perioda koje se odnose na

³³ *Srednjovjekovni statut Budve*, Budva 1988, priredili Ž. Bujuklić, M. Luketić, 120; *Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae, et civitatis et insulae Lesinae*, Zagreb 1882-1883. „...*possa cambiar delle sue dote con suo avvantagio la moglie maridada o non maridada*.“ (u daljem tekstu *Stat. Bud.*).

³⁴ *Stat. Bud.* cap. 145 „...*et fin chi possede il letto, sia tenuto o tenuto de far un pranzo ogn'anno, ove giace il morto o la morta; et se l'obbito fosse cercato provevolmente, quello, che tien il letto, sia tenuto di pagarlo delle cose del morto o della morta, et non se possa scusare, che die posseder*“.

zakonsko nasljeđivanje i pravne poslove koje je eventualno mogla zaključiti žena i dodatka tim pravilima kojim se propisuju nova ograničenja prava žene u pogledu raspolaganja imovinom *mortis causa*. Kao i u Skadru³⁵, udata žena u Budvi ima pravo da putem testamenta raspoláže petim dijelom imovine ako ima djece, a četvrtim dijelom ako nema. Sve ostalo od imovine pripada djeci, odnosno ako djece nema onda nasljeđuju ostali najbliži pobočni krvni srodnici do četvrtog stepena, preživjeli bračni drug i opština³⁶. U nastavku teksta budvanske odredbe slijede pravila koja nije poznavalo skadarsko pravo o tome da se ženi zabranjuje da u svojim raspolaganjima *mortis causai inter vivos* može imovinu zavještati, darivati, prodati, založiti ili na bilo koji drugi način otuđiti rođacima strancima. Ukoliko nema nasljednika iz prethodnih redova, a ima rođake strance, budvanska žena je mogla testamentalno raspolagati kao što je to mogao i muškarac. Bila je obavezna da imovinu testira srodnicima rođaka stranaca koji su budvanski građani, a u slučaju da žena učini protivno, primjenjivala su se pravila zakonskog nasljeđivanja po kojima je takva imovina pripadala srodnicima budvanskih građana ili, ako njih nema opštini. Svaki posao koji je žena zaključila protivno navedenom pravilu Statuta nije valjan, te stoga nije ni mogao proizvesti nikakvo pravno dejstvo³⁷. Ovaj dodatak u budvanskoj odredbi nalik je na pravila koja su važila u susjednom Kotoru, u kojemu je odredbom dvije stotine šezdeset jedan bilo zabranjeno da rođak vlasnika prodane nepokretnosti koji je stranac može, koristeći se pravom otkupa prodane nekretnine, biti vlasnik nekretnine na teritoriji čitave komune. To pravo je mogao imati jedino ako postane, poštujući statutom propisanapravila, građanin Kotora³⁸.

Budvanski statut je, pored već navedenih, sadržao još dvije posebne odredbe o pravnom režimu na miraznim dobrima. Dozvolio je sticanje miraza putem održaja stvari, a regulisao je i pitanje ubiranja plodova sa stvari koja je data u miraz, što upućuje na zaključak da je ovakva posebna regula-

³⁵ Stat. Scutari, cap.198. *De testamento de intestato laico over femena*. „*Ordinemus chi zashadun laico over femena morisse intestado volemo che tuti li soi beni vada a li fioli et si fidi non havissi vada a lo pare over a la mare; se pare over mare non havissi vada a li fratelli, e si fradelli non fossi vada a li fioli de li sorelli; si fioli de sorelli non fosse vada a li barbani, e fioli de barbani non fosse vada a li anuti over a li toti; e se anuti non fosse, chi vada a li fioli de li anuti over a li heredi de li anuti fina in quarto grado; e se tuti questi sovra scripti non fossi, chi vada lo facto de la mulier a lo barone, e se lo facto de lo barone a la mulier, e se lo barone e la muliere non fosse, chi vada tuti li dicti beni a lo Comune.*“

³⁶ Stat. Bud, cap. 191, cap. 291; Up. Ž. Bujuklič, Statut Budve, op.cit, 77.

³⁷ Stat. Bud, cap. 291. „*Forestieri propinqui per modo ne ingegno ne in vita ne in morte non possa testar, ne donar, ne vender ne impegnar ne dar ne alienar; et se farà, non tenga ne vaglia in perpetuo.*“

³⁸ Statuta et leges civitatis Cathari, apud Rubertum Mietum, Venetiis 1616; (u daljem tekstu Stat. Cath), cap. 261, *De venditione possessionis propria*. „...si ille propinquus esset forensis, non possit illud facere redimere, nisi ipse vellet esse ciuis noster...“

tiva diktirana, s jedne strane, time što se ustanovljavanje miraza nije uvijek obavezno unosilo u notarski dokument, nego da se to pravo moglo steći i originarnim putem, a sa druge, da su predmet miraza u Budvi bile i nepokretne stvari, te da su Budvani poštovali davno ustanovljeno pravilo da sve što je na zemlji dijeli pravnu sudbinu zemlje. Stoga je i bilo propisano da se nesmetanim držanjem stvari i plodova sa nje u roku od godine dana stiče pravo svojine³⁹ kao i da se plodovi sa obradivog zemljišta koje je dato u miraz smatraju miraznim dobrom, ukoliko davalac miraza ne upozori da se plodovi sa njih ne daju u miraz⁴⁰.

Kotorski statut u odnosu na oba prethodno analizirana statuta sadrži znatno veći broj odredbi o pravnom režimu na imovini žene, donošenih u nekoliko navrata tokom XIV i početkom XV vijeka. Kao i tekst čitavog statuta, tako i poglavlja o ovom pitanju nijesu ni hronološki ni sadržajno sistematizovana, što je s obzirom na način njihovog donošenja sasvim razumljivo. Bogata latinična notarska građa koju ima grad Kotor dala je u posljednjih pedesetak godina mogućnost mlađim pravnim istoričarima i istraživačima srednjovjekovne pravne prošlosti ovog grada da analizom gradskog statuta i njegove primjene u praksi dođu do značajnih rezultata⁴¹. Komparacijom statutarnih rješenja i analizom kotorske notarske prakse tragamo za zajedničkim pravnim korijenima ove regulative.

Pojedine odredbe kotorskog, skadarskog i budvanskog statuta posvećene miraznoj imovini žene injenim pravima u vezi sa tom imovinom su skoro ili približno identične. Tako je odredba stotinu četrdeset i dva⁴², *Quod pater possit prius maritare filias, quam filios uxorare*, i odredba stotinu četrdeset tri⁴³, *Quod pater contradicentibus filijs possit filias maritare*, kotorskog statuta ista kao i odredbe skadarskog i budvanskog kojima se propisuje obaveza oca da prvo udaje kćerke a potom ženi sinove i da protivljenje sinova u

³⁹ *Stat. Bud. cap.140, De posseder dote. „ Ordinemo, che ogni dote data et posseduta liberamente per anno uno, et ricevuti li frutti, et non li fosse opposto per nissun ne contradetto, posseda in perpetuo“.*

⁴⁰ *Stat. Bud. cap.142 De dar in dote possession lavorada. “ Ordinemo, che se alcuna persona dassa in dote vigna lavorada et campo seminado, et non facesse mention delli frutti, che li non dà li frutti in dote, sia la vigna o campo con tutti li frutti suoi“.*

⁴¹ Analizi srednjovjekovnog statutarnog prava Kotora posvetila sam punih četrdeset godina svog istraživačkog rada i izuzetno mi je zadovoljstvo što se uspjelo da se u istraživanja ovakve vrste uključi mladi naučni kadar. U tom smislu posebno je važno istaći doprinos koji je dao mr N. Nikezić napisavši izuzetnu studiju koja je u analizi pravne prošlosti Kotora nezaobilazna literatura svakom budućem istraživaču. Studija sa naslovom „*Položaj žene u porodičnom pravu Kotora u XIV vijeku*“ je njegova magistarska teza odbranjena na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu 1998. godine.

⁴² *Stat. Cath. cap. 142. „Pater habens filios non uxoratos, et filias non maritatas, potestem habet maritandi filias, absque filiorum voluntate...“*

⁴³ *Stat. Cath. cap.143. „Pater vel mater habens filios, vel filias, potestatem habeat maritandi filias, et filias contradicentibus, ipsorum filiorum contradiction non obstante...“.*

tom pogledu nije imalo nikakvog značaja. Obavezu davanja miraza kćerkama u Kotoru, takođe kao i u Budvi i Skadru, imaju roditelji, a nakon njihove smrti braća su bila obavezna da to učine iz roditeljske ili svoje imovine, odnosno rođaci, ukoliko to braća nijesu realizovala⁴⁴. Kćerke koje su udajom dobile miraz nijesu imale nikakva prava na ostatak imovine. Otac porodice je njome mogao slobodno po svojoj volji da raspolaže, kako je to navedeno u odredbi stotinu četrdeset sedam kotorskog statuta⁴⁵, *Quod filia maritata cum parchiuio, in residuo nullim iushabeant*, slično kao i statutima Skadra i Budve. U srednjovjekovnom Kotoru je muž bio u obavezi da sačuva neokrnljen ženin miraz i da ga nakon njene smrti vrati potomcima ili, u slučaju da nema potomaka, porodici iz koje je dobijen miraz. Prije nego što bi oženio drugu ženu, otac je morao isplatiti sinovima prve žene miraz njihove majke⁴⁶. U statutu postoji još jedna odredba koja se bavi ovim pitanjem, ali je po svom smislu takva da protivrječi ovoj prethodno navedenoj. Ona svojom sadržinom upravo ukazuje da je u praksi bilo slučajeva da je otac zaključivao drugi brak a da mirazna dobra njegove prve žene nijesu bila izuzeta i data potomcima. Stoga su u novoj odredbi pravo na povraćaj majčinog miraza imali potomci i nakon očeve smrti, iz njegove zaostavštine. Nasljednici prve žene koji nijesu izuzeli miraz svoje majke za očeva života, prije nego što je otac uzeo drugu ženu a živjeli su u zajednici sa njima, imali su pravo da traže da im se miraz njihove majke nadoknadi iz očeve zaostavštine⁴⁷. Tek iz onog što je preostalo, nasljednici druge žene su mogli izuzeti miraz njihove majke iz očeve zaostavštine⁴⁸. Prodaja i otuđenja miraznih dobara koja je učinio otac koji ima maloljetne nasljednike, a žena mu je umrla, ne važe dok sinovi ne bi postali punoljetni. Sinovi bi trebalo da se u roku od godine od punoljetstva izjasne o očevim raspolaganjima majčinom imovinom. Istekom toga roka sinovi su gubili pravo na prigovor bilo koje vrste u vezi sa mirazom njihove majke⁴⁹.

Žena udovica je u srednjovjekovnom Kotoru, kao i u Budvi i Skadru, mogla napustiti muževljev dom u slučaju da je željela da ponovo sklopi brak,

⁴⁴ Stat. Cath, cap.146. *De sororibus non maritatis, qua remanent cum fratribus post mortem patris.*

⁴⁵ Stat. Cath, cap.147. *„Statuimus quod in ijs, quae remanserit, pater habeat plenarium potestatem...“*

⁴⁶ Stat. Cath, cap.163. *De viro heredes habentes ex prima, qui secundam accepit uxorem.*

⁴⁷ Stat. Cath, cap.156. *„si heredes primae uxoris non traxerint parchiuium mater suae, uiuente patre, antequam ipse pater recipiat aliam uxorem, post mortem patris, si pater habuerit alios heredes cum secunde uxore, illi heredes primae uxoris debeant extrahere de bonis paternis, parchiuium matris eorum...“*

⁴⁸ Stat. Cath, cap. 156. *„... et de quod superfuerint detrahant heredes secundae uxoris matris eorum parchiuium.“*

⁴⁹ Stat. Cath, cap.161. *„ipsa alienation, vel venditio non teneat...donec aliquis heredum perueniat ad aetatem legitimam, et si infra spatium unius anni post aetatem legitimam tacuerit, nihil in posterum dicere possit, vel postulare“*

i u tom slučaju je imala punu vlast „na cijelom svom mirazu i daru ili dije-
lu koji je dobila od oca ili majke“⁵⁰. Miraz udovice je bio u njenoj svojini i
sa njime je mogla slobodno raspolagati. Međutim, u odnosu na druge gra-
dove, kotorski zakonodavac je znatno veći broj normi posvetio režimu vra-
ćanja miraznih dobara, odnosno do sitnih pojedinosti regulisao moguće fak-
tičke situacije kada je u pitanju ponovna udaja udovica i zaključivanje novih
brakova u kojima udovice imaju ili nemaju potomke. Tako je ženama bilo
dozvoljeno da nakon njene smrti sinovi od posljednjeg muža imaju njen mi-
raz, u kojem slučaju bi sve mimo miraza što joj je pripadalo od oca ili maj-
ke ili sa bilo koje strane bilo dijeljeno između sinova svih muževa *per capi-
ta*. Ako bi pak žena umrla bez nasljednika od sviju muževa, tri četvrtine mi-
raza i sva ostala imovinabi se vraćala ocu ili majci, braći ili neudatim sestra-
ma, a sa četvrtim dijelom je mogla raspolagati po želji, „za svoju dušu“. Ako
nije imala oca, majku, braću ili neudate sestre, mogla je „sve ostaviti za dušu
svoju i svojih“⁵¹. Mirazna dobra žene koja bi se udala drugi puti imala na-
sljednike od prvog muža, nakon njene smrti njen drugi muž je mogao uživa-
ti samo u roku od pola godine. Istekom tog roka dobra bi se vraćala nasljed-
nicima prvog muža, s tim da je sama žena mogla po svojoj volji raspolagati
do četvrtine vrijednosti tih dobara⁵². U slučaju da su nasljednici žene posum-
njali da je drugi muž umanjio miraznu imovinu njihove majke, imali su pravo
da traže od muža da se o tome izjasni i da se na njihov zahtjev u vezi sa
time opravda zakletvom, kako je to bilo propisano u odredbi *De uxore secun-
di mariti, habente heredes ex primo*.⁵³ Ako žena udata po drugi put nije ima-
la nasljednika iz prvog braka a umrla je prije drugog muža, njen muž je imao
pravo da, ukoliko se ne ženi ponovo uživa ta dobra. Žena je imala pravo da
slobodno testamentalno raspoláže jednom četvrtinom svoje imovine. Ukoli-
ko se pak muž oženi, bio je obavezan da tri četvrtine miraza ili imovine vra-
tiocu, ili majci, ili braći i neudatim sestrama te žene, a ukoliko ih nema, nje-
na dva najbliža srodnika zajedno sa komunalnim službenicima bi je raspore-

⁵⁰ *Stat. Cath.*, cap.164. „...suo parchiuiu, vel alicui alteri ad quem pertineret ipsum parchiui-
um...”

⁵¹ *Stat. Cath.*, cap. 164. „...totum parchiuium suum necnon... sit in sua potestate ...si absque
herede omnium virorum defecerit, tres partes parchiuij, et totum aliud factum redeant da
partem, uel matrem; seu fraters, uel sorores eiusdem non maritatas; quartam partem posit
dare pro anima sua, si patrem vel matrem, aut fraters, uel sorores non maritatas non habue-
rit, posit omnia dare pro anima sua et suorum“.

⁵² *Stat. Cath.*, cap.165. „...marite ipse bona ipsius uxoris non possideat , nisi dimidij anni spa-
cio tantum: complete uero dimidio anno, omnia praedicta bona perueniant ad heredes pri-
mi mariti, eo saluo...“

⁵³ *Stat. Cath.*, cap.165. „...quod si dicti heredes primi mariti haberent secundum maritum sus-
pectum, quod acceperit aliquid de bonis suae matris, teneatur ipse maritus de hoc per sac-
ramentum de purgare, si heredes hoc voluerint“.

dili „za njenu dušu“⁵⁴. Ako žena ima nasljednike od više muževa pa se uda za drugoga muža i sa njim nema sinove, prema odredbi stotinu šezdeset sedam, *De muliere habente heredes ex pluribus maritis*, poslije smrti te žene sva njena dobra će pripadati *per capita* svim nasljednicima koje je imala sa drugim muževima, s tim da je do četvrtine tih dobara žena mogla po svojoj volji raspolagati. Ukoliko je žena imala za potomke i mušku i žensku djecu smatraće se da je u „ovoj stvari žensko dijete žensko za svoju braću, a ako ne bi imala muškog potomka onda će njena kćerka, ako nije bila udata, sebe smatrati za muškog potomka. Ako je kćerka bila udata a imovina nije bila raspoređena, prokurator Komune su je dijelili saglasno odredbi o umrlima *ab intestato*“⁵⁵.

Na osnovu pravila iz gradskih statuta Budve, Skadra i Kotora jasno proizilazi da je pravni režim na imovini udate žene u svojoj osnovi bio u svima isti, sa neznatnim razlikama u nekim pojedinačnim rješenjima⁵⁶. U oblikovanju ovih pravila bilo je raznih uticaja, uslovljenih prvenstveno geografskim položajem ovih gradova i političkim prilikama koje su u njima vladale u vrijeme stvaranja osnovnih pravnih akata komune. Sličnosti u pravnim rješenjima su u najvećoj mjeri sarimsko-vizantijskom regulativom, koja je načelno predviđala da su imovinske mase žene i mužau braku podijeljene i da je žena vlasnik svoje mirazne i parafernalne imovine. Veliki broj navedenih statutarnih pravila svojom pravnom terminologijom i pravnom sadržinom vezanim za obvezu davanja miraza i njegovo utemeljenje putem *carta dotis*⁵⁷, sačinjavanje ugovora o mirazu između muža i davaoca miraza⁵⁸, pravo muža da raspolaže miraznim dobrima kojima je procijenjena vrijednost⁵⁹, obaveza muža na vraćanje miraza nakon prestanka braka⁶⁰, pravo žene na generalnu hipoteku na muževljevoj imovini radi naplate miraza⁶¹ i pravo svojine žene

⁵⁴ *Stat. Cath.*, cap.166. „*Secundus maritus mulieris non habentis ex primo marito heredem, posit post mortem mulieris ipsius possidere bona ipsius, eo salvo quod uxor ipsa usque ad quartam partem tam de stabili tam de mobile posuit pro anima sua dimittere ad voluntatem suam...*“

⁵⁵ *Stat. Cath.*, cap.167. „... *si qua mulier ... allium accepit virum, et cum eo filios non habuerit, post mortem ipsius mulieris omnia bona sua perueniant ad ilios heredes, quos habuerit cum alijs viris...*“

⁵⁶ U budvanskom statutu je bilo propisano nasljedno pravo žene na muževljevu zaostavštinu u četvrtom nasljednom redu što nijesu propisali statuti Kotora i Skadra. *Stat. Buduae*, cap.212. Detaljnije: Ž.Bujuklić, *Pravno uređenje srednjovjekovne budvanske komune*, Budva 1988, 144.

⁵⁷ *Corpus iuris civilis*, vol.I, edit.stereotipa, Th Mommsen, Berolini 1872, *Codex Iustinianus*, 5,11,7,2; up: B. Eisner- M.Horvat, *Rimsko pravo*, Zagreb 1948, 162; u daljem tekstu označen sa C.

⁵⁸ C.5,11,6.

⁵⁹ U doba Justinijana su bila u primjeni pravila klasičnog prava o tom pitanju. (D.23.3,10,pr)

⁶⁰ C.5,13,1, pr. Kasnije su ova pravila preuzeta u vizantijsko a potom u srpsko srednjovjekovno pravo. Vidi o tome T. Taranovski, op.cit, 50-51; A. Solovjev, op.cit. 130.

⁶¹ C.5,13,1,1b; C.8,17,12

na miraznim dobrima na kojima se u vrijeme trajanja braka muž smatra plodouživaocem⁶² su poznata pravila rimskog prava iz perioda Justinijne vladavine i kasnijeg vizantijskog prava⁶³.

Osim sličnosti nužno je istaći da su neka pravila o imovini udete žene u statutima gradova Zetskog primorja različita odrješenja postklasičnog rimskog prava i regulative iz doba Justinijanove vladavine. To se odnosina ustanovu „*donatio ante (propter) nuptias*“ koja nije postojala u analiziranim statutima, kao ni u statutima drugih srednjovjekovnih dalmatinskih gradova⁶⁴. U ovom pogledu preovlađujući uticaj na sve statute duž istočnojadranske obale izvršilo je mletačko pravo⁶⁵.

PRIMJENA PRAVILA O PRAVNOM REŽIMU NA IMOVINI ŽENE

Primjenu statutarnih pravila o ženinoj imovini, koju sučinili miraz (*dos,parchiuium*) i paraferalna dobra (*alia bona mulieris, super parchiuium*), kao i pravila o imovinskim odnosima između supružnika, možemo pratiti samo u pravu srednjovjekovnog Kotora, budući da su notarske knjige koje predstavljaju izvorno svjedočanstvo ostvarenom pravnom životu sačuvane jedino u ovom gradu.

Dva osnovna principa, prvi o obavezi postojanja miraza i druge imovine koja se nalazi u svojini žene i drugi o postojanju podijeljenosti imovine između supružnika u braku te nemogućnosti da po zakonu bude u njegovoj svojini nakon prestanka braka smrću supružnika, bila su primjenjivana u svakodnevnoj praksi u srednjovjekovnom Kotoru u XIV vijeku.

Brojne isprave potvrđuju da je o mirazu prema odredbama statuta sačinjavana carta dotale, da je žena dobijala miraz od svojih srodnika većinom u momentu zaključenja braka ili da je pak davalac miraza garantovao da će ga isplatiti u određenom roku predviđenom u dotalnom instrumentu i da se je to redovno i dešavalo. Miraz je bio u ženinoj svojini i nije se mogao upotrijebiti za naplatu potraživanja muževljevih povjerilaca. Nakon smrti supružnika,

⁶² C.5,12,30,1.

⁶³ Ekloga, titulus II,5; titulus III, 1. Detaljno kod: L. Margetić, Bizantsko bračno imovinsko-pravo u svijetlu NoveleXX Lava Mudroga (s posebnim osvrtom na razvoj bračnog imovinskog prava u srednjovjekovnim dalmatinskim gradskim općinama), *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 18, Beograd 1978, 19-50.

⁶⁴ Codex Theodosianus, 3,5,2; Codex Theodosianus 3,8,2; C.5,14,9,1; C.5,3,19; C.5,3,20,3; C.5,3,20,8; C.5,17,8,5. Vidi detaljnije o tome kod: L. Margetić, Mletačka repromissa, “dar u ponedjeljak“ i grosina (pellica vidualis), *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 2 (1989), 163-172.

⁶⁵ L. Margetić, Neka pitanja starijega mletačkoga porodičnog prava, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 9, 1988, 107-117.

ukoliko nema zakonitih potomaka, postojala je obaveza restitucije miraza iz porodice iz koje je miraz došao⁶⁶.

Uprkos navedenom, u praksi je bilo zloupotreba statutarnih pravila i dugo vođenih sudskih procesa sa ciljem da se stečena prava žena garantuju ine zloupotrebjavaju bilo od muževa, njihovih povjerilaca ili pak srodnika i potomaka koji svoja prava ne ispunjavaju ili izigravaju u svakodnevnom životu. Tako je u aprilu 1333. godine vodila spor, preko svog zastupnika Mata Tripunova Jakanjina, Mara, žena poznatog kotorskog vlastelina Tripuna Scitija protiv svog muža. Spore se zbog raznih prevarnih radnji koje sa svojim povjeriocima radi njen muž, a kojima štete njenoj miraznoj imovini. Sa tog razloga zastupnik traži da se radi zaštite imovine izvrši procjena miraza. Navode tužiteljice tuženi je osporavao, ali se nije opirao zahtjevu da se izvrši popis mirazne imovine. Poštujući pravilo Statuta o tome da miraz mora biti sačuvan u cjelini, sudije određuju procjenitelje koji će izvršiti procjenu Marinih miraznih dobara. Mara je imala carta dotis o svojim miraznim dobrima i na sudu se zaklela da je sva dobra navedena u dotalnom instrumentu dala njenom mužu Tripunu. Na osnovu toga Sud je odredio da se imovina koju su procjenitelji odredili za Marin miraz ne može koristiti za namirenje muževljevih povjerilaca, ali da njen muž i dalje ostaje držalac te imovine, čime se upravo potvrđu je statutarno pravilo da je u braku muž plodouživatelj mirazne imovine.⁶⁷ Nakon dvije godine od donošenja ove presude, u julu 1335. godine Mara, žena Tripuna Scitova je preko zastupnika tužila povjerioca svoga muža, Dzivu Glavatova, da je zajedno sa njenim mužem Tripunom želi ostaviti bez njenih miraznih dobara, koja su joj presudom iz 1333. godine bila procijenjena na iznos od dvije hiljade i dvesta perpera. Zastupnik tužilje na sudu traži od tuženog da vrati imovinu Marinog muža koju je zaposjeo da bi se iz te imovine izdvojio miraz Marin. Tuženi je na takav zahtjev preko svog advokata iznio odbranu da na ulazak u dobra Marinog muža ima

⁶⁶ Detaljne podatke o mirazu na osnovu izvorne građe iz notarskih knjiga iz XIV vijeka dao je N. Nikezić, Miraz u kotorskom pravu u prvoj polovini XIV vijeka, *Istorijski zapisi*, br 1/1995, 1-19.

⁶⁷ A. Mayer, *Monumenta Catarensia*, vol. I, (*Kotorski spomenici, Prva knjiga kotorskih notara god.1326-1335*), Zagreb, 1951, isp.1119(*Coram nobis iudicibus iuratis predictis conquestus est Mathe Triphonis Jacagne aduersus Triphonem Sciti dicens pro parte uxoris dicti Triphonis Mare: „tu facis ingenium cum creditoribus tuis in preiudicium dotium uxorum tusrum predictorum, volo ergo, quod dictum perchium extimetur, ne possit defraudari, cum omni ratione ipsum saluum esse deberet“. Et dictus Triphon non valens dare contrarium, dixit se non facere aliquod ingenium. Propter quod nos dicti iudices videntes per statutum, quod dotes omnimodo salue esse debent, diximus per sententiam, quod dicta perchiua extimentur per Nutium Gille et Theodorum Gige, quod eis dedimus eximatores, quod extiment dotem dicte Mare recepto sacramento ad dicta Mare , quod omnes dotes secundum cartam suam eidem Triphoni sint solute, de quibus dotibus extimatis creditores eiusdem Sciti accipere non valeant, Triphon predictus semper tenendo easdem).*

pravo, jer mu je to pravo potvrđeno sudskom presudom, što je dokazao postojanjem valjane notarske karte o tome. Nakon opsežne rasprave donijeta je presuda kojom se sudskim procjeniteljima daje ovlašćenje da se iz imovine Marinog muža izuzme vrijednost miraznih Marinih dobara. Očigledno daje sudska presuda da je miraz morao biti u cjelini sačuvan imala prednost pred interesima povjerioca za naplatu potraživanja po osnovu ugovornog odnosa. Posebno je zanimljivo da se radi obezbjeđenja isplate miraza izuzimaju svi vinogradi i svi voćnjaci njenog muža sa svim prihodima koje daju u toj godini, iz čega je posve lako zaključiti da je sa Marinom miraznom imovinom njen muž sa povjeriocima pravio razne prevarne radnje koje su posve iscrpile postojeću imovinu⁶⁸.

O očuvanju miraznih dobara, da budu neokrnjena u toku trajanja bračne zajednice, brinula se žena, koja je, kako smo vidjeli u prijašnjim slučajevima činila preko svog advokata. To je mogla učiniti i osoba koja je dala miraz mužu, o čemu ilustrativan podatak daje isprava sačinjena tridesetog septembra 1336. godine. U toj ispravi je sadržana presuda u sporu koji je vođen između tužioca Junija Gambe, tasta i tuženog, njegovog zeta Andrije, zato što on otuđuje imovinu umanjujući mirazna dobra njegove kćerke, Andrijine žene. Tužilac je podnio notarsku kartu kao dokaz o visini miraza i tražio da sud zabrani rasipanje imovine. Sud je presudio da miraz Andrijine žene naveden u notarskoj ispravi mora biti u cjelini sačuvan i da se nijedno otuđenje iz Andrijine imovine ne može obaviti ukoliko je na štetu miraza njegove žene.⁶⁹

⁶⁸ A. Mayer, *Monumenta Catarensia*, vol. II, (*Kotorski spomenici, Druga knjiga kotorskih notara god.1329,1332-1337*), Zagreb, 1981, isp. 931 (*Coram nobis iudicibus iuratis... conquesta est Mare, uxor Triphonis sciti, per aduocatum suum aduersus Giue Glauatti cum una carte sententie preteritorum iudicum, quod perchuum suum sibi debeat extimari, dicendo: „ Tu fecisti ingenium cum marito meo et vis subtraere dotes meas, quod facere non potes; volo ergo, quod exeat de facto dicti mariti mei et extimetur michi pro parchiuio meo“. Que Giue respondens per aduocatum suum dixit : „ ego peto debitum meum secundum tenorem sententie carte mee“. Quare nos dicti iudices sic audientes diximus per sententiam, quod eidem Mare extimetur perchium de facto mariti supradicti, dantes sibi extimatores, qui sibi extimarunt omnes vineas et calameta dicti Triphonis, quod habet in margep ubicumque cum vino huius anni pro perperis duobus milibus et ducentis....).*

⁶⁹ A. Mayer, *Monumenta Catarensia*, vol. II, (*Kotorski spomenici, Druga knjiga kotorskih notara god.1329, 1332-1337*), Zagreb, 1981, isp.1060 (*Coram nobis iudicibus iuratis predictis veniens Iunius Gambe cum una carta perchiui filie sue dixit aduersus adream, generum suum: „tu habes perchium filie mee secundum tenorem carte mee, et alienas factum tuum in praeiudicium mei perchiui. Unde presento mee, et alias factuum tuum praeiudicium mei perchiui. Undo presento mecum carta perchiui predicti, quod non possit alienare et disperdere perchium predictum“. Qui Andreas dixit: „ Nichil volo alienare de tuo, sed de meo“. Quibus sic auditis nos iudices predicti sententialiter diximus, quod perchiuum predictum secundum tenorem carte dicti Iunii sit saluum, nec praeiudicet sibi alienatio facti Andree memorati secundum formam statuti.).*

Dotalna imovina je morala biti sačuvana ne samo kroz ograničenja koja su postavljana mužu već, prema odredbama statuta, i samoj ženi. Žena nije mogla jamčiti mirazom za muža za iznos veći od deset perpera, niti se zaduživatiu većem iznosu svojim miraznim dobrima. U praksi je ipak bilo odstupanja od ovog pravila i traženo je da se čak i sudskim putem izvrši isplata duga od žene i jamčenje miraznim dobrima za muževljeve dugove. Tako je za preuzeti dug, Mare, žena Tripuna Scitija jamčila epitropima testamenta Džive Glavatova četvrtinom svoga miraza⁷⁰. Radoslava, žena Maroja Bližike, stanovnika Kotor, je za dug od dvadeset pet perpera kotorskih groša, koji je imala prema počivšem Stojku Milinoviću i njegovoj ženi Drakši, založila polovinu svoje kuće u Kotoru.⁷¹

U svakodnevnoj praksi je muž, ipak, kako pokazuju isprave, obično raspolagao imovinom iz ženinog miraza uz ženinu saglasnost. Jedan u nizu zanimljivijih je slučaju kome je Stanjo Medojević iz Bara ustanovio, uz saglasnost svoje žene Katarine, službenost plodouživanja na dva karata zemlje u Grblju, u korist Katarinine babe Dome⁷², koje je nepokretnosti Dome, prethodnog dana predala Stanju kao miraz za njegovu ženu Katarinu⁷³. Zabilježeni su i nerijetki primjeri raspolaganja imovinom koju su činili muževi kada

⁷⁰ A. Mayer, *Monumenta Catarensia*, vol. II, (*Kotorski spomenici, Druga knjiga kotorskih notara god.1329,1332-1337*), Zagreb, 1981, isp. 1356, 12 XI 1336 (*Ego Triphon Sciti concor cum... epitropis testamenti Giue Glauatti, de omnibus debitis temporis praeteriti, qui tenebar dare dicti Giue cum cartis et sine cartis, confitens medebere dare dictis epitropis perperos mille centum et septuaginta Venetorum, quorum omni anno succesive in festo natiuitatis domini obligor eis soluere perperos sexaginta de cruce, quosque compleuero integre soluere totum debitum supradictum... Pro quibus omnibus ego Mare, uxor dicti Triphonis, eisdem epitropis sum fideiussor et principalis pagator super quartum perchiui mei, si dictus Triphon non soluerit, ut est dictum.*)

⁷¹ *Acta notarilia*, vol III (1395-1400), *Sudsko notarski spisi, knjiga III*, Istorijski arhiv Kotor, 571, 6. XI 1398. Neobjavljena arhivska gradja: (*Ego Radoslawa, uxor Maroy de Blisichue, habitatores Cathari, confiteor habuisse et recepisse a Draxa, uxor quondam Stoico Milinovich, perperos viginti quinque grossos de Catharo, quos sibi et viro suo Stoicho mutuum per cartam notarij, super unam mediam domum positam in Catharo... qua appignationis apparet carta....*)

⁷² *Acta notarilia*, vol III(1395-1400),*Sudsko notarski spisi, knjiga III*, Istorijski arhiv Kotor, 434-435, 10. IV 1397. Neobjavljena arhivska gradja... (*Nos Zango, una cum uxore mea Staniza, canonice matrimonium contrahimus cum Stagni, filio de Medoye de Antibaro... dans sibi filiam nostram nomine Catharinam...cum qua damus sibi pro dote. Insuper ego Dome, fillia Dobroszlauij Codani, auia dicte Catharine, do dicta Catarina....caratos duos possitas in zopa meam de Gherbli in sdrebi Nycolay Beloglauij.*)

⁷³ *Acta notarilia*, vol III(1395-1400),*Sudsko notarski spisi, knjiga III*, Istorijski arhiv Kotor, 435, 11.IV1397.Neobjavljena arhivska gradja (*Nos Stagno Medoyevich de Antibaro...cum uxore mea Catarina, volumus et contentamus nostram bonam voluntatem quod Dome, filia Dobroszlauij Codanij, auia dicte catarine, teneat et usufructet in vita sua tantum caratos duos terre quos ipsa dedit nobis in dotem per cartam notarij, quod caratospositas in Zoppa de Gherbly in sdrebo Nycolauij Beloglauij. Et post meam mortem dicti carati sint dicte Catharine, nepotis sue et uxor me Stagij, sine aliqua questione.*.)

su u pitanju njihove nepokretnosti, pri čemu su takva raspolaganja činili uz ženinu saglasnost⁷⁴, kao što je zabilježeno u ispravi sačinjenoj jedanaestog avgusta 1332. godine u kojoj je Grube Strugonja, uz saglasnost svoje žene, založio svoju kuću Baraninu, Eliju Zaguri za sto mletačkih groša za dvije godine i tu istu kuću dvije godine kasnije uz ženin pristanakje dao u zalogu za sto perpera kotorskom hirurgu Marinu, porijeklom iz Bara, na rok od dvije godine⁷⁵. To upućuje na zaključak da su se u srednjovjekovnom Kotoru i jedan i drugi supružnik radi zaštite svojih eventualno ugroženih prava na imovinu pozivali na međusobnu ugovorenu saglasnost, kojom se zapravo u neku ruku izigravao smisao i cilj ustanovljene statutarne norme o očuvanju ženine imovine u neokrnjenom iznosu. Ovdje se vjerovatno radi o slučajevima kada je miraz predat mužu bez procjene njegove novčane vrijednosti, što je prema odredbi stotinu četrdeset devet statuta bilo moguće, i kada se radi izbjegavanja zloupotreba raspolaganja mirazom od strane muža postupalo u praksi kako je gore navedeno. Odredbom iz vremena mletačke vladavine (1426. godine), kada je bila propisana obavezna procjena novčane vrijednosti miraznih dobara i njihovo navođenje u dotalnoj ispravi, žena i njeni srodnici bili su u potpunosti zaštićeni od zloupotreba muževa i njihovih srodnika u pogledu njegovog vraćanja.⁷⁶

Žena je pored miraza mogla da ima paraferalnu imovinu, imovinu „*ultra dotem*“⁷⁷, „*super parchiuium*“⁷⁸, „*alia bona mulieris*“⁷⁹ kojom je mogla samostalno da raspolaže poslovima *inter vivos* i *mortis causa*⁸⁰. Ipak seu motivacijama za donošenje ovih odredbi navodilo da su u praksi muževi povodom ovih dobara često uznemiravali svoje žene pokušavajući da ih iskorišćavaju i zloupotrebljavaju dobra⁸¹. Isprave iz kotorske notarske kancelarije

⁷⁴ A. Mayer, *Monumenta Catarensia*, vol. II, (*Kotorski spomenici, Druga knjiga kotorskih notara god.1329,1332-1337*), Zagreb, 1981, isp. 64, (*Ego Grube Strugogne apigno Elie Cagguri de Antibaro domum meum in platea sancti Triphonis... pro perperis centum..hinc ad duos annos proxime...Presente et consentiente uxore mea Stane.*)

⁷⁵ A. Mayer, *Monumenta Catarensia*, vol. II (*Kotorski spomenici, Druga knjiga kotorskih notara god.1329,1332-1337*), Zagreb, 1981, isp. 528, 06.VII 1334 (*Ego Grube Stugogne apigno maestro Marino de Antibaro, medico cirusico in Catharo, domum meam in platea sancti Triphonis...pro perperis centum...hinc ad duos annos.. Presente ad hoc et consentiente uxore mea Stane.*)

⁷⁶ *Stat. Cath., sub domine Venetiis, tempore d. Stephani Quirino, capitulus 4, Quod panni qui dantur pro dotibus aestimentur; et secundum eorum aestimationem scribi debeant in instrumentiis dotalibus.*

⁷⁷ *Stat.Cath*, cap. 164 i 166.

⁷⁸ *Stat.Cath*, cap. 152.

⁷⁹ *Stat.Cath*, cap. 170.

⁸⁰ *Stat.Cath*, capp. 164, 165, 166, 167.

⁸¹ *Stat.Cath*, cap. 152 („*Contigit aliquoties quod patres, vel matres filiabus maritatis ultra dotes, seu parchiuium aliquid donant in vita,siue in morte, et mariti super ipsis donationibus molestant uxores. Statuimus igitur....*“.)

potvrđuju razne osnove po kojima su žene dobijale imovinu „*ultra dotem*“⁸², kao i razne poslove koje su takvom svojom imovinom činile⁸³. Naročito su zanimljive one koje smo našli u neobjavljenoj arhivskoj građi s kraja četrnaestog vijeka. Tako je kotorski đakon Matija Gosti, devetog aprila 1397. godine poklonio Stanici, ženi Zanga, pok. Junija Dživonje, kuću koju je on nekada dobio na poklon od Zanga⁸⁴. Ovu kuću su Zango i Stanicauz obostranu saglasnost odmah dali u miraz svojoj kćerki Katarini povodom zaključenja braka sa Stanjom Medojevićem iz Bara⁸⁵. Ima slučajeva, naročito krajem četrnaestog vijeka, da je žena potpuno samostalno raspolagala imovinom bez muževe saglasnosti, kako je zabilježeno u ispravi od drugog oktobra 1396. godine. Dobre, kćerka Džinova i žena Dživa Sponze je poklonila svoje zemlje i vinograde koje je dobila u nasljedstvo kovačima, Radmanu i Radinu, sinovima Tomazijevim⁸⁶.

Uz pravne poslove koje su muž i žena davajući uzajamnu saglasnost zajednički zaključivali⁸⁷ sa raznim osobama iz Kotora ili drugih primorskih gradova⁸⁸, postoje zabilježeni i poslovi imovinsko-pravne prirode koje su su-

⁸² *Monumenta Catarensia I*, isp. 802, 928, 950; *Monumenta Catarensia II*, isp. 766, 1259. Up: N. Nikezić, op.cit. 133.

⁸³ *Monumenta Catarensia I*, isp. 1053; *Monumenta Catarensia II*, isp. 337, 724, 1280, 440. Up: N. Nikezić, op.cit. 130.

⁸⁴ *Acta notarialia*, vol III (1395-1400), *Sudsko notarski spisi, knjiga III*, Istorijski arhiv Kotor, 434, 9.I V 1397. Neobjavljena arhivska građa: („*Ego diaconus Matheus Gosti de Catharo, mea bona voluntatem do (et) concedo..dompnam Stanize pro uxori Zangi, filii quondam Junnij de Giuogna de Catharo, omniam meam iuribus et plenariam potestatem.. quam habeo in publico instrumento...in quo continentur qualem Zango, filius quondam Junij de Giuogna predictus, michi Matheo dedit et donavit una domus suam positam in contrata sancte Marie Magdalene, volens quod dicta Staniza possit de dicta domo suam omnimodam facere voluntatem tamquam de re sua pars....*“).

⁸⁵ *Acta notarialia*, vol III (1395-1400), *Sudsko notarski spisi, knjiga III*, Istorijski arhiv Kotor, 434-435, 10. IV 1397. Neobjavljena arhivska građa: („*Nos Zango, una cum uxore mea Staniza, canonice matrimonium contrahimus cum Stagni...dans sibi filiam nostram nomine Catharinam...cum qua damus sibi pro dote et dotis nomine unam domum dicte Stanize positam in catharo in contrata sancte Marie Magdalene....*“).

⁸⁶ *Acta notarialia*, vol III (1395-1400), *Sudsko notarski spisi, knjiga III*, Istorijski arhiv Kotor, 361, 02.X 1396. Neobjavljena arhivska građa: („*Ego Dobre, filia de Gino, et uxor de Giue de Sponse, do dono atque concedo pro donatos meas vineas, quod nulla ingratitude ut offinsa possit per perpetuale reuocarij, Radmano fabro, filio Thomazij, et suo fratri Radino, omnes terras meas et vinealia in contrata...districtus Cathari...liberam, francham et securam de hereditibus cum omnibus iuribus, pertinentibus et potestatibus suis super me et omnia bona mea. Volens quod ipsi possint dictam vinealiam et terram vendere, donare et alienare, et omnia aliud... facere tamquam de re sua propria....*“). Isprave slične sadržine vidjeti kod: N. Nikezić, op.cit. 132-134.

⁸⁷ *Monumenta Catarensia II*, isp. 128, 364, 835, 1272, 428, 544, 547, 541 i niz drugih; Up: N. Nikezić, op.cit. 137.

⁸⁸ O tome i kod: R. Kovijanić, Bar i Barani u kotorskim spomenicima XIV vijeka, *Istorijski zapisi* 3-4 (1973), 219-232; isti, Bar i Barani u kotorskim spomenicima prve polovine XIV

pružnici sami međusobno zaključivali. U nekima od njih muž ustupa ženi i njenom ocu pravo na otkup stvari koje je založio drugom za isplatu duga⁸⁹, u drugima se ugovara podjela kuće u kojoj su živjeli supružnici⁹⁰, neke isprave sadrže ugovore o zastupništvu između žene i muža u pogledu obavljanja raznih poslova u Kotoru, Dubrovniku, Baru⁹¹, neke su sadržale ugovore o poklonima izuzetnih vrijednosti koje su žene davale svojim muževima bilo da su u pitanju pokretne ili nepokretne stvari⁹², ili pak isprave u kojima je muž ustupao ženi svu vlast nad cjelokupnom svojom imovinom, bez mogućnosti za obavljanje bilo kakvog posla bez ženine saglasnosti⁹³. Sve to ukazuje, uprkos nekim navedenim primjerima o problemima u vezi sa zaštitom ženske imovine u praksi, na postojanje posebne imovine žene i muža u srednjovjekovnom kotorskom pravu u kojemu je postojala određena sloboda udate žene i mogućnost da raspoláže svojom imovinom u raznim *inter vivos* poslovima, bilo da ju je time uvećavala ili pak umanjivala⁹⁴.

Pored raspolaganja poslovima *inter vivos*, žena je u srednjovjekovnom Kotoru mogla poslovima *mortis causa* raspolagati svojom imovinom. U tom pogledu nije imala potpunu slobodu već je bila statutom ograničena na jednu četvrtinu svoje imovine⁹⁵. Zabilježeni primjeri raspolaganja *mortis*

vijeka, *Istorijski zapisi* 1-2 (1974), 123-140; S. Mijušković, *I mercanti Veneciani a Cattaro durante il domino de Nemanjići* (1186-1367), Studi Veneciani, Firenze 1968; N. Bogojević-Gluščević, Učešće Mlečana u privrednom životu Kotora u XIV vijeku, *Istorijski zapisi* 3-4/2002, 7-31; Ista, *Iz pravnog života srednjovjekovnih primorskih gradova*, Podgorica 2002, 123-144.

⁸⁹ *Monumenta Catarensia I*, ispr. 69, 31. VIII 1326.

⁹⁰ *Monumenta Catarensia I*, ispr. 48, 4. VIII 1326.

⁹¹ *Monumenta Catarensia I*, ispr. 744, 5. X 133; ispr. 452, 16. XI 1327.

⁹² *Monumenta Catarensia I*, ispr. 452, 16. XI 1327.

⁹³ *Monumenta Catarensia II*, ispr. 1572, 18. II 1336; *Acta notarialia*, vol III (1395-1400), *Sudsko notarski spisi, knjiga III*, Istorijski arhiv Kotor, 255, 11. XI 1395. Neobjavljena arhivska građa („...Ego Domiza, filia ser Lampro de Boliza de Catharo....do et dono titulo donationis measvineas quod nulla ingratitude ut offinsa possit perpetuale revocarij Marussi Maroye, meum legiptimum virum et illud perperos quinquagentos grossos de Catharo ut plus nisi minus michi dimissit pro olim Leonardo de Basta in suo ultimo testamento. Volens ego Domiza quod dicta Marissi Maroy possit petere et exigere dictum legatum sine curia et aliqua questione per suo libero voluntatem et de ipsum suam omnimodam facere voluntatem, tamquam de re sua pars...“).

⁹⁴ *Monumenta Catarensia II*, ispr. 1213, 7. IX 1335.

⁹⁵ Up: N. Nikezić, op.cit, 137.

⁹⁶ *Stat. Cath.*, cap.165. O tome više kod: N. Bogojević, Forme testamenta u srednjovjekovnom kotorskom pravu, *Zbornik Pravnog fakulteta* 8-9 (1982), 179-183. Ista, *Svojinski odnosi u Kotoru u XIV vijeku*, Nikšić 1992, 130; Odredbe kotorskog statuta o testamenu i njihova primjena u notarskoj praksi, *Pravni zbornik, časopis za pravnu teoriju i praksu*, Podgorica, br. 1-2 (2013), 215-239; Provisions of the Medieval Cattaro Statute on testament and their application in notary practice, *Istorijski zapisi* 1-2/2013, 7-25; Rimski *Lex Falcidia* u pravu grada Kotora u XIV vijeku, *Zbornik radova 1700 godina Milanskog edikta*, Niš 2013, 531-557.

causako je kotorska žena imala u četrnaestom vijeku pokazuju da su navedena statutarna pravila i ograničenja u raspolaganju u praksi poštovana. Žena je u okviru raspolaganja *pro anima suasvome* mužu i drugim pravnim i fizičkim licima, crkvi i sveštenstvu ostavljala četvrti dio svoje nepokretne imovine ili pak novac u tom iznosu. Zabilježeno je da su žene ostavljale legat svojim muževima raznog sadržaja, često su epitropima testamenta naređivale isplatu manjih ili većih suma novca muževima, prijateljima, srođnicima, a u nekim slučajevima i vrlo vrijednu pokretnu ili nepokretnu imovinu raznim osobama.⁹⁶ U tim raspolaganjima žena je ponekad postupala i mimo ustanovljenih pravila i time povređivala interese njenih nasljednika, kojima je poslije njene smrti trebalo da pripadaju tri četvrtine zaostavštine.⁹⁷ Ilustrativan je u tom pogledu spor koji je vođen 1332, godine između kćerke kao nasljednice i izvršilaca testamenta njene počivše majke. Postupak je preko svog punomoćnika Marka Dragonisa pokrenula kćerka Kotoranina, pokojnog Baldina. Ona je zahtijevala da se epitropima testamenta njene majke zabrani da upišu prikazani testament pred notarima u opštinsku knjigu, jer bi tim upisom pokazani testament postao pravno valjan. Testament je bio sačinjen protivno odredbama Statuta o raspolaganjima *post mortem*. Naime, njena majka je u testamentu raspolagala iznosom preko jedne četvrtine imovine, što je propisom bilo zabranjeno⁹⁸. Sudije su ovaj spor riješile presudom kojom su dozvolilida se testament tužiljine majke uvede u notarske knjige, ali su izvršiocima testamenta zabranili da raspolažu iznosom većim od jedne četvrtine zaostavštine preminule. Zanimljivo je da su se u obrazloženju ove presude sudije pozvale na član trideset sedam statuta, *De consilio habendo in dubijs questionem qua non sunt in statuto*, koji im je u slučaju postojanja pravne praznine za rješavanje konkretnog spora dozvoljavao „konsultacije sa starijim ljudima u gradu“ tj. Primjenu starih običaja (“*secundum antiquam consuetudinem*“)⁹⁹.

⁹⁶ *Monumenta Catarensia* I, isprave 192, 1165, 190, 92, 70, 13, 54, 540; *Monumenta Catrensia* II, isprave 350, 88, 559, 727, 897, 1751, 57, 65, 906, 1295 i niz drugih.

⁹⁷ *Stat. Cath.*, cap. 164 („...si absque herede omnium uirorum defecerit, tres partes parchiuij, et totum aliud factum redeant ad patrem, vel matrem; seu fratres, uel sorrores eiusdem non maritatas,.....“).

⁹⁸ *Stat. Cath.*, cap 164 („...quartam partem possit dare pro anima sua,....“); cap.165 („...mulier possit dimittere usque ad quartam partem ipsorum bonorum pro anima sua,....“).

⁹⁹ *Monumenta Catarensia* I, isp.982 („...Mater mea fecit testamentum ultra quartam partem, quod non potuit facere secundum formam statuti. Volo ergo, quod ipsum testamentum, quod factum est contra statutum, non notetur“.....Nos vero dicti iudices iurati videntes statutum habitoque consilio cum senioribus terre sententialiter dicimus, quod dictum testamentum notetur et dicti epitropi ratione dicti testamenti non possint distribuere de facto uxoris olim dicti Balduini nisi quartam partem secundum formam statuti, et relique tres partes sint filie dicti Balduini“...)

UPOREDNA ANALIZA PRAVNOG REŽIMA
NA IMOVINI ŽENE

Radi paralele ovih pravnih rješenja sa ostalim srednjovjekovnim komunama, uzimajući u obzir statute komuna počev od sjevera, od dalmatinsko-kvarnerske regije, ka središnjem dijelu Dalmacije, i krajnjem jugu u lučkim središtima koji sežu tim potezom ili neposredno uz obalu, ukazaćemo na pravni režim na ženinoj imovini u tim središtima imajući u vidu rezultate brojnih starijih i naročito nekih novijih istraživanja na ovu temu¹⁰⁰.

Sumirajući rezultate istraživanja, mogu se izdvojiti različita pravna režima na imovini žene u srednjovjekovnim gradovima na istočnoj jadranskoj obali.

Prvi imovinski režim karakteriše univerzalna zajednica dobara muža i žene (*communio omnium bonorum*) i karakterističan je za područje Raba, Paga, Krka¹⁰¹, Umaga¹⁰², te Sicilije, Španije i Njemačke¹⁰³. Najnovija istraživanja Statuta Rapske komune i distrikta iz 1326. godine su pokazala da je, za razliku od drugih statuta dalmatinske pravne regije koji se sasvim odvajaju od rimsko-vizantijskog prava kada je u pitanju imovinski položaj žene¹⁰⁴, u Rabu udata žena bila pravno izjednačena sa mužem. Prema Rapskom statutu žena je bila suvlasnik imovine koju je muž stekao tokom braka, bilo da je unijela u brak nešto od svoje imovine ili ne. No, budući da je tokom braka muž upravljao i raspolagao stečenom imovinom „ispravno je reći da je to pravo ostvari-

¹⁰⁰Mišljenja su među naučnicima vrlo podijeljena o ovim pitanjima.

¹⁰¹L. Margetić, Bizantsko bračno imovinsko pravo u svijetlu Novele XX Lava Mudroga (s osobitim obzirom na razvoj bračnog imovinskog prava u srednjovjekovnim dalmatinskim gradskim općinama), *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 18, (1978), 19-50; L. Margetić, Bračno imovinsko pravo prema Krčkom statutu na latinskom jeziku, *Krčki Zbornik* 2, 1971, 145-177.

¹⁰²Ovaj oblik univerzalne zajednice svih dobara između supružnika koji se konstituiše aktom zaključenja braka bio je naročito zastupljen u svom najčistijem obliku u Istri, u Statutu Umaga, III, 45. Cit. Pr. V. Pezelj, op.cit, 77.

¹⁰³P. S. Leicht, *Storia del diritto italiano. Il diritto privato. parte prima. Diritto delle persone e di famiglia*, Milano 1960, 203; P. Vaccari, *Il regime della comunione dei beni nel matrimonio rispetto all'Italia*, Pavia 1908, 1-4; A. Lefebvre-Teillard, *Introduction historique au droit des personnes et de la famille*, Paris 1966, 155; E. Ennen, *The Medieval Woman*, Oxford 1989., 110. Italijanski naučnik A. Pertile, s kraja XIX vijeka, je na osnovu izuzetno opsežnih istraživanja komunalnih zajednica evropskih zemalja razlikovao tri vrste zajednice dobara između muža i žene u srednjem vijeku. Prva je zajednica samo stečene imovine u braku prisutne najviše na Sardiniji, drugu čini zajednica stečenih i pokretnih dobara, preferirana najviše u Francuskoj i treća koju čini univerzalna zajednica svih dobara, najviše prisutna u Istri, Španiji, Portugaliji i Njemačkoj (A. Pertile, *Storia del diritto italiano*, III, Torino, 1894, 349-359).

¹⁰⁴V. Pezelj, Neki elementi pravnog položaja žene u Rapskom statutu iz XIV stoljeća, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 48, 1/ 2011, 74.

vala udovica kao svoje nasljedno pravo na muževu stečenu imovinu¹⁰⁵. Žena je imala miraz kao vlastitu svojinu, ali je ova svojina bila ograničena odredbama kojima je bilo propisano da muž koji je istjerao ženu iz svoje kuće nije imao obavezu da joj vrati miraz nego samo da joj daje izdržavanje¹⁰⁶. U slučaju da nije uredno plaćao ili da uopšte nije isplaćivao alimentaciju, muž je bio obavezan da vrati miraz¹⁰⁷. Preljubnica, bilo u toku bračne zajednice ili za udovištva, nije imala nikakvo pravo na bilo koju imovinu, vlastitu ili stečenu.¹⁰⁸ Ukoliko je imala zakonite djece, žena je mogla slobodno raspolagati samo sa četvrtinom miraza, a u potpunosti je mogla raspolagati mirazom samo kao udovica bez zakonitih potomaka¹⁰⁹. Slično je bilo u Paškom statutu kojim je bilo propisano da žena nasljeđuje polovinu dobara stečenih tokom trajanja braka.¹¹⁰ U Krčkom i Senjskom statutu Vinodolskom zakonu žena je imala ista prava i ograničenja u raspolaganju imovinom kao u Rabu i Pagu, uz izvjesne varijacije u pogledu iznosa alimentacije, odnosno njenog iznosa¹¹¹.

Drugi tip imovinskog bračnog režima, karakterističan za većinu dalmatinskih komuna, predstavlja mješovitu kombinaciju dva režima, jednog, gore navedenog, koji je značio neku vrstu zajednice dobara muža i žene i istovremeno drugog koji ukazuje na imovinsku podijeljenost supružnika toku trajanja zajednice¹¹². Oni se približavaju „idejama bračne zajednice dobara i manifestuju se na različite načine zavisno od vremena, mjesta i društvenog statusa. Ove se tendencije javljaju ranije u nižim društvenim slojevima i vremenom se formiraju u dominantan oblik zajednice pokretnina i bračne stečevine“.¹¹³ Ovom tipu je pripadao Splitski,¹¹⁴ Zadarski,¹¹⁵

¹⁰⁵ *Ibidem*, 77.

¹⁰⁶ Rapski statut II,12; cit. pr. V. Pezelj, Neki elementi pravnog položaja žene u Rapskom statutu iz XIV stoljeća, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 48, 1/ 2011, 78.

¹⁰⁷ Rapski statut II,9; cit. pr. V. Pezelj, Neki elementi pravnog položaja žene u Rapskom statutu iz XIV stoljeća, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 48, 1/ 2011, 78.

¹⁰⁸ Rapski statut II,13; cit. pr. V. Pezelj, Neki elementi pravnog položaja žene u Rapskom statutu iz XIV stoljeća, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 48, 1/ 2011, 77.

¹⁰⁹ *Ibidem*.

¹¹⁰ Paški statut V, 44; cit. pr. V. Pezelj, Neki elementi pravnog položaja žene u Rapskom statutu iz XIV stoljeća, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 48, 1/ 2011, 78.

¹¹¹ L. Margetić, Brak na istarski način, *Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu*, 15/1970, 279-308; Z. Novak, Neki aspekti pravnog položaja žena u Vinodolskom zakonu, Senjskom i Krčkom statutu, *Historijski zbornik*, 2009, br. 2, 315-343.

¹¹² L. Margetić, Bizantsko bračno imovinsko pravo u svijetlu Novele XX Lava Mudroga (s osobitim obzirom na razvoj bračnog imovinskog prava u srednjovjekovnim dalmatinskim gradskim općinama), *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 18, Beograd, 1978, 19-50.

¹¹³ V. Pezelj, op.cit, 77, nap. br. 23.

¹¹⁴ A. Cvitanić, *Statut grada Splita, Splitsko srednjovjekovno pravo*, Split 1988; *Iz dalmatinske pravne povijesti*, Split 2002; Ž. Radić, Obiteljsko pravo po Splitskom statutu iz 1312. godine, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 26, 1989, 263-283.

¹¹⁵ V. Pezelj, Naznake pravnog položaja žene u srednjovjekovnom Zadru, *Zbornik radova*

Šibenski,¹¹⁶ Trogirski statut,¹¹⁷ te statuti ostrva u bližem i daljem okruženju ovih gradova.¹¹⁸

Zajednica dobara bračnih drugova prisutna je u reformaciji 101. Split-skog statuta. Tom reformacijom bilo je propisano da žene „*moraju dobiti i bez ikakva izuzetka steći pravo na polovinu svih dobara što ih je njen muž stekao za vrijeme trajanja braka*“,¹¹⁹ što je dalo povoda nekim novijim istraživačima da se udalje od starije teze o tome da postoji separacija dobara između muža i žene u braku na području Splita i drugih gradova. Tako se istraživanje prenilo sa Splitskog i na statut grada Zadra pa se o imovinsko-pravnim odnosima među supružnicima iskristalisala različita stanovišta na bazi istih izvora saznanja. I. Beuec smatra da se ovaj statut i većina drugih zasnivala na *separatio bonorum* supružnika,¹²⁰ dok L. Margetić tvrdi da se ovaj, kao i svi gore pobrojani statuti, približavaju ideji bračne zajednice dobara, uprkos tome što je i ovaj dobar dio ostalih statuta nastao pod uticajem Mletačkog statuta iz 1242. godine koji je propisivao strogu podjelu dobara između supružnika. „Osnove bračno imovinskog prava u ovim statutima suvećinom slovenskog karaktera¹²¹ i nemaju u sebi ni obilježja prava rimskog carstva, niti Vizantije, niti Mletačke republike, već su se ovi statuti ovom pitanju zadržali negdje na polovici puta između, s jedne strane potpune separacije dobara, koja u stvarnosti stavlja ženu u izvanredno nepovoljan položaj, i s druge strane srednjovjekovne bračne zajednice dobara koja je na mnogim pravnim područjima značila, bez sumnje, značajan korak naprijed u priznavanju ljudskog dostojanstva i ravnopravnosti ženskih članova zajednice“.¹²² Temeljna pravna regulativa koja se

Pravnog fakulteta u Splitu, 43, 3-4/ 2006, 523-551; I. Beuec, Statut zadarske komune iz 1305. godine, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, sv. II, Rijeka 1954, 493-781.

¹¹⁶Z. Herkov, *Šibenski statut, Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*, Šibenik, 1982, 361.

¹¹⁷A. Cvitanić, Neki elementi pravnog položaja žene u srednjovjekovnom Trogiru. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, II, 1964, 68-69, 71-72; Ch. Klapisch, *La "mère cruelle", Maternité, veuvage et dot dans la Florence des XIVe - XVe siècles*. *Annales E.S.C.*, XXXVIII, 1983, 1098; Z. Jankovec, *Obiteljski odnosi u hrvatskom društvu u XI stoljeću* (<https://bib.irb.hr/datoteka/39727.Zvonimir.doc>, 9).

¹¹⁸E. Besta, *La famiglia nella storia del diritto italiano*, Milano 1962, 66, 132; L. Margetić, Bizantsko bračno imovinsko pravo u svjetlu novele XX Lava Mudrog, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 18 (1978), 25-27; A. Božić, *Položaj žene u privatnom pravu kroz istoriju do danas*, Beograd, 1939, 50-52.

¹¹⁹L. Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*, Zagreb 1996, 70, 177-178; Up: Z. Herkov, *Knjiga Statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*, Šibenik, 1982, 361; A. Birin, *Statut grada Skradina*, Zagreb-Skradin, 2002, 122-124; V. Pazelj, *Naznake pravnog položaja žene u srednjovjekovnom Zadru*, op.cit, 533.

¹²⁰I. Beuec, *Statut zadarske komune*, op.cit. 589.

¹²¹Up: S. Šarkić, The concept of marriage in Roman, Byzantine and Serbian Medieval Law, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 41(2004), 99-103.

¹²²L. Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*, Zagreb 1996, 172; E. Besta, op.cit, 165 i dalje.

odnosi na ustanovljenje miraza i mirazni režim u Zadru ipak upućuje na to da je faktički i stvarni pravni položaj žena bio nepovoljan u odnosu na muškarce i da je navodna zajednica dobara između supružnika ipak najviše čuvana zahvaljujući odredbama statuta i aktivnostima komunalnih vlasti. Žena je mogla sa petnaest godina starosti testamentalno raspolagati svojim parafernarnim dobrima, nije odgovarala za ugovore koje zaključi njen muž, niti za delikte koje je izvršio¹²³, što ide u prilog tvrdnji o separaciji imovine supružnika istrogog pravnog režima na dotalnim dobrima.

U odnosu na prethodna dva režima pravni režimu gradovima južno-jadranske regije zetskog primorja, kako se to na osnovu prethodno izvršene analize zaključiti može, se bazirao na potpunoj podijeljenosti imovine muža i žene u vrijeme trajanja braka. Svaki od supružnika imao je zasebnu izdvojenu imovinu koja je skoro u svim segmentima sticanja, korišćenja, očuvanja i raspolaganja poslovima inter vivos i mortis causa, statutarno regulisana pravilima koji jasno upućuju na neke druge uticaje. Nakon smrti jednog od supružnika preživjeli bračni drug po zakonima ovih gradovanja imao pravo da naslijedi njegovu zaostavštinu, ili pak da prema istoj ima bilo kakva svojinjska ovlašćenja, odn. da njome samostalno raspolaže, već se imovina vraćala u porodicu iz koje je došla, ukoliko umrli nema potomaka, a ukoliko ih je imao važio je poseban režim u raspolaganju kojim je samostalno raspolaganje dobrima bilo koje vrste bilo ograničeno.

Uz već navedeno da je ovakav pravni režim karakterističan za pravo srednjovjekovnog Kotora¹²⁴, Skadra, donekle Budve¹²⁵, Bara i Ulcinja¹²⁶, istraživanja su pokazala da je ovu matricu rješenja imovinskopravnih odnosa supružnika, imalo i srednjovjekovno dubrovačko pravo u XIV vijeku.¹²⁷, uz izvjesne ko-

¹²³V. Pazelj, *Naznake pravnog položaja žene u srednjovjekovnom Zadru*, op. cit, 550.

¹²⁴I. Sindik, *Komunalno uređenje Kotora od druge polovine XII do početka XV stoleća*, SAN, Beograd 1950, 239; N. Bogojević-Glušćević, *Iz pravne prošlosti Kotora*, Podgorica 2002, 380; *Svojinjski odnosi u Kotoru u XIV vijeku*, Nikšić 1996, 280; *Ugovor o kupoprodaji u srednjovjekovnom Kotoru*, Podgorica 1996, 250; Up: N. Nikezić, *Položaj žene u porodičnom pravu Kotora u XIV vijeku*, Beograd, 1997, 221; *Miraz u kotorskom pravu u prvoj polovini XIV vijeka*, Istorijski zapisi, br 1/1995, Podgorica 1995, 1-19.

¹²⁵O nesto drugačijem stavu o ovom pitanju kod: Ž. Bujuklić, *Pravno uređenje srednjovekovne budvanske komune*, Nikšić, 1988, 147; Vidi i N. Vučković, *Srednjovjekovni statut grada Budve*, Budva 1970, 7-48.

¹²⁶S. Ćirković, *Bar-grad pod Rumijom (srednji vek)*, Bar 1984, 3-38; *Istorija Crne Gore*, knjiga II, Tom I, Titograd 1970, 1-95; S. Marković, *Statuta et leges civitatis Antibrari* (prilog proučavanju stuta medievalnog Bara), *Povijesni prilozi* 23, 2002, 19-42.

¹²⁷Četvrta knjiga Dubrovačkog statuta odnosi se na pravila porodičnog i bračnog prava. Postoji brojna pravna literatura o tim statutarnim rješenjima u starijoj i novijoj literaturi. Najpotpuniju pravnu analizu ovih odredbi je izvršila prof. Vera Čučković u svojoj doktorskoj disertaciji branjenoj 1965. godine na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, pod nazivom: *Razvoj dubrovačkog naslednog prava do 1385. godine*. Od istog autora su i radovi: *Porodica i porodični odnosi u srednjovjekovnom Dubrovniku*, *Godišnjak Pravnog fakulteta*

rekcije¹²⁸ do kojih je došlo krajem XIV vijeka. Smatra se najstarijim oblikom bračnog imovinskog prava na području gradova istočnojadranske obale¹²⁹ „u kojima se prepliću uticaji više pravnih sistema koji ukazuju na interakciju raznih pravnih kultura u statutarnim pravilima u srednjovjekovnim primorskim komunama“¹³⁰. Prije svega u oblikovanju ovih pravila u gradovima zetskog primorja prevaguje nad ostalim pravnim uticajima imalo slovensko pravo¹³¹ i to dvostrukim osnovom. S jedne strane preko neposrednog uticaja koji je dolazio iz Srbije, moćne države u čijem su sklopu ovi gradovi bili u vrijeme nastanka Statuta, dakle izvorno, iz samog zaleđa ovih gradova, i drugi, posredni koji je vršen kroz uticaj vizantijskih kodifikacijana oblikovanje prava u srpskoj državi XIII i XIV vijeka¹³². Uz ovaj, dominantniji u odnosu na druge uticaje, treba svakako istaći veliki uticaj koji je dubrovačko pravo imalo prvenstveno na kotorsko u ovoj oblasti. Nekoliko odredbi su skoro potpuno istog sadržaja¹³³, a istovremeno smo se susreli sa brojnim indentičnim pravilima skadarskog i budvanskog statuta¹³⁴ i sličnih rješenja u nizu statuta duž jadranske obale¹³⁵. Osim toga, samo društveno uređenje primorskih i priobalnih gra-

u Sarajevu 31, 1983, 1984, 267-272; Materijalno obezbjeđenje supružnika u dubrovačkom srednjovjekovnom pravu, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu* 28 (1980), 307-338 i niz drugih.

¹²⁸ „i u komunama koje su predviđale separaciju dobara statutarne su odredbe predviđale mogućnost ugovorne imovinske zajednice. Npr. Dubrovački statut IV, 60. Detaljnije V. Čučković, O odredbi dubrovačkog statuta *De concordio inter virum et uxorem schepatos* (IV, 60), *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, 25, 1977, 441-451. cit pr: V. Pazelj, Neki elementi pravnog položaja žene u Rapskom statutu iz XIV vijeka, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 48, 1/2011, 77.

¹²⁹ G. Dubby, M. Perrot, *A History of women in the West*, Harvard 1994; E. Ennen, *The medieval Woman*, Oxford 1989; Finocchiaro, A. Saratorio, *La comunione dei beni tra coniugi nella storia del diritto italiano*, Palermo 1902; M. T. Guerra Medici, *I diritti delle donne nella societe altomedievale*, Napoli 1986; M. Roberti, *Le origini romano-christiane della comunione dei beni fra coniungi*, Torino, 1919.

¹³⁰ V. Pezelj, op.cit. 73.

¹³¹ V. Pazelj, Neki elementi pravnog položaja žene u Rapskom statutu iz XIV vijeka, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 48, 1/2011, 77; T. Taranovski, *Istorija srpskog prava u Nemanjičkoj državi*, Beograd 1931-1935 (I- *Istorija državnog prava*, III - *Istorija građanskog prava*, IV- *Istorija sudskog uređenja i postupka*); S. Novaković, *Matije Vlastara Sintagmat*, Beograd 1907; A. Solovjev, *Zakonodavstvo Stefana Dušana cara Srba i Grka*, knj. II, Skoplje, 1928, 130 i dalje.

¹³² D. Dinić-Knežević, *Položaj žena u Dubrovniku u XIII i XIV veku*, SANU, Beograd 1974; I. Margetić, Bizantsko bračno imovinsko pravo u svijetlu Novele XX Lava Mudroga (s osobitim obzirom na razvoj bračnog imovinskog prava u srednjovjekovnim dalamatinskim gradskim općinama), *Zbornik radova Vizantološkog institute* 18 (1978), 19-50.

¹³³ Stat. Rag. lib IV, cap.1, 4, 6, 9, 17, 20, 27, 39, 40, 41, 42, 43, 44.

¹³⁴ Više o tome kod N. Bogojević-Glušćević, *Statut grada Skadra iz prve polovine XIV vijeka sa dodacima, završno sa 1461. godinom*, Podgorica 2016, 337.

¹³⁵ L. Margetić, Perspektive daljeg rada na srednjovjekovnim statutima, *Rad HAZU* 482 (2001), 1-53.

dova, uslovljeno procesima privrednog i kulturnog razvitka tih središta, dovelo je neminovno do postepenog slabljenja starih tradicija i odnosa unutar porodice i jačanja privatno svojinskih odnosa koji su sa sobom donosili novu regulativu glosatorski modernizovane rimske pravne kulture¹³⁶.

ZAKLJUČAK

Pravni režim na imovini udate žene u srednjovjekovnom Kotoru, Budvi i Skadru, rekonstruisan na osnovu statuta i svakodnevne notarske prakse, pokazuje daje ova regulativa počivala na principu potpune podijeljenosti imovine supružnika tokom trajanja braka i bez nasljednih prava preživjelog supružnika na zaostavštinu umrlog bračnog druga. Ženinu imovinu su činili miraz i druga dobra koja je sticala obično po osnovu nasljeđa i poklona. Imovina stečena mimo miraza je bila u njenoj svojini i njome je mogla potpuno samostalno i slobodno raspolagati. Sa mirazom je samo uz značajna statutom propisana ograničenja mogla raspolagati poslovima mortis causa i inter vivos. Za vrijeme trajanja braka muž se smatrao plodouživaocem mirazne imovine i njom je upravljao. Nakon prestanka braka muž je bio obavezan da miraz vrati ženi. Radi obezbjeđenja isplate miraza, žena je imala pravo hipoteke na muževljevoj imovini s pravom prvenstva naplate. Uprkos decidnim statutarnim pravilima, analiza notarskih isprava iz kotorskog arhiva je pokazala da je od propisanog bilo odstupanja u praksi. Vođeni su, kako pokazuju brojne isprave, razni sudskih sporova zato što su muževi zloupotrebljavali miraznu imovinu žene.

Komparativna analiza pravnog režima na imovini žene u gradovima Zetskog primorja sa drugim srednjovjekovnim gradovima na istočnoj jadranskoj obali, pokazala je daje taj režim, uz neznatne razlike, bio u osnovi isti kao i režim koji je bio u primjeni u srednjovjekovnom Dubrovniku. Oba režima su pripadala posebnoj grupi najstarijeg pravnog režima u srednjovjekovnim primorskim gradovima baziranog na separaciji imovinskih dobara supružnika, u čijem oblikovanju je odlučujući uticaj imala matrica bazirana na pravilima Justinijanovog i vizantijskog prava. Ova najstarija pravila su se razlikovala od statutarnih rješenja u gradovima istarsko-kvarnerske regije u kojima je postojala univerzalna zajednica dobara muža i žene u braku. Razlika je postojala i u odnosu nastatutarna rješenja iz gradova centralne dalmatinske regije u kojima je pravni režim bio kombinacija potpune imovinske zajednice supružnika, uz donekle prisutan podijeljen imovinski režim na dobrima žene.

Izvjersna, ali ne beznačajna, odstupanja od niza skoro identičnih pravila dubrovačkog prava bila su uslovljena lokalnim posebnostima u društve-

¹³⁶N. Bogojević-Glušćević, *Svojinski odnosi u Kotoru u XIV vijeku*, Nikšić 1992, 247. Up: Ž. Bujuklić, *Pravno uređenje srednjovekovne budvanske komune*, Budva 1988, 259-264.

noekonomskom i političkom životu zetskih primorskih gradova. Te posebnosti su i učinile da su u konačnom formulisanju statutarnih pravila koja se odnose na ženinu imovinu ovim statutima bili i drugi značajni uticaji. Oni su, bilo posredno ili neposredno, u raznim kulturnim naslagama, višeslojno i kontinuirano stizali u ove gradove iz unutrašnjosti Balkana ili iz prekomorskih zemalja. Neposredni uticaji slovenskog prava su dolazili iz samog zaleđa ovih gradova, iz Srbije, pod čijim su vrhovnim patronatom bili. Tim putem je stizao i posredan uticaj na ove statute preko kompilovanih vizantijskih kodifikacija koji je našao adekvatan pravni izraz u pojedinačnim rješenjima imovinskog statusa žene u Kotoru i Skadru. Sličnosti u nekim rješenjima u imovinskom režimu žene u statutima Budve, Skadra i Kotora sa nekim pravilima u gradovima duž jadranske obale uslovljene su istovjetnim uticajima koji su sa italijanskih univerziteta donosili notari u ova središta. Glosatorski modifikovano rimsko pravo našlo je pogodno tlo za primjenu u sve razvijenijim i na trgovinu orijentisanim gradovima, oblikujući tako, u istim uslovima, na istovjetan način njihovo statutarno pravo.

Nevenka BOGOJEVIĆ-GLUŠČEVIĆ

THE MARRIED WOMEN'S PROPERTY REGIME IN THE MEDIEVAL TOWNS ON THE ZETA COAST (KOTOR, BUDVA, SKADAR)

Summary

The married women's property regime in the medieval towns of Kotor, Budva and Skadar, reconstructed on the basis of the statute and everyday notarial practice, shows that this regulation was based on the principle of full separate property of spouses during marriage and without hereditary rights of the surviving spouse on the legacy of the deceased spouse. A wife's property consisted of dowry and other goods which were usually acquired on the basis of inheritance and gifts. Assets other than dowry were her property and she could dispose of them completely independently and freely. She could dispose of her dowry only with significant restrictions prescribed by statute in relation to *donatio mortis causa* and *inter vivos*. For the duration of marriage, a husband was considered usufructuary of her dowry and managed it. Upon dissolution of marriage a husband was obliged to return the dowry to his wife. In order to secure payment of the dowry, a wife had a priority mortgage claim on her husband's assets. Despite the precise statutory rules, our analysis of the notarial documents from the archives of Kotor has shown that there were deviations from the prescribed regime in practice. As numerous documents show, various litigations were conducted as regards husbands' abuses in the disposal of their wives' dowry.

A comparative analysis of the legal regime of the assets of urban women on the Zeta coast and in other medieval towns on the east Adriatic coast has shown that, apart from minor differences, that regime was basically the same with the regime that was in force in medieval Dubrovnik. Both regimes belonged to a special group of the oldest legal regimes in the medieval coastal towns based on separation of property assets of spouses modelled strongly after the pattern of Justinian Code and Byzantine law. The oldest rules were different from statutory solutions in the towns of the Istria and Kvarner regions where there was a universal community of goods between husband and wife in marriage. The difference also existed in relation to the statutory solutions of the central towns of the Dalmatian region in which legal regime was a combination – a full community property of spouses and, to a certain extent, a shared property regime on the wife's goods.

Some not insignificant deviations from a set of almost identical rules of Dubrovnik law resulted from local specificities of the socio-economic and political life of the Zeta coastal towns. Due to these specificities other significant influences were present in the final formulation of statutory rules concerning a wife's property in these statutes. Either directly or indirectly, in various and multiple cultural layers, these influences were continually coming to the coastal towns from the interior of the Balkans or from overseas. The direct influences of the Slav law came from the very hinterland of the above-mentioned towns, from Serbia, to whose supreme patronage they belonged. This is also how these statutes were indirectly influenced by complex Byzantine codifications, which found their adequate legal expression in some individual solutions as regards the women's property rights in Kotor and Skadar. The similarities in some of the provisions of the women's property regime in the statutes of Budva, Kotor and Skadar with the rules in this area in the towns along the Adriatic coast are influenced by the identical influences brought to these centers by notaries from Italian universities. Roman law modified by glossators found a fertile ground for application in more and more developed and trade-oriented towns, thus forming their statutory law in the same conditions and in the same way.